Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Johann Rickers

ÅDUM KIRKE

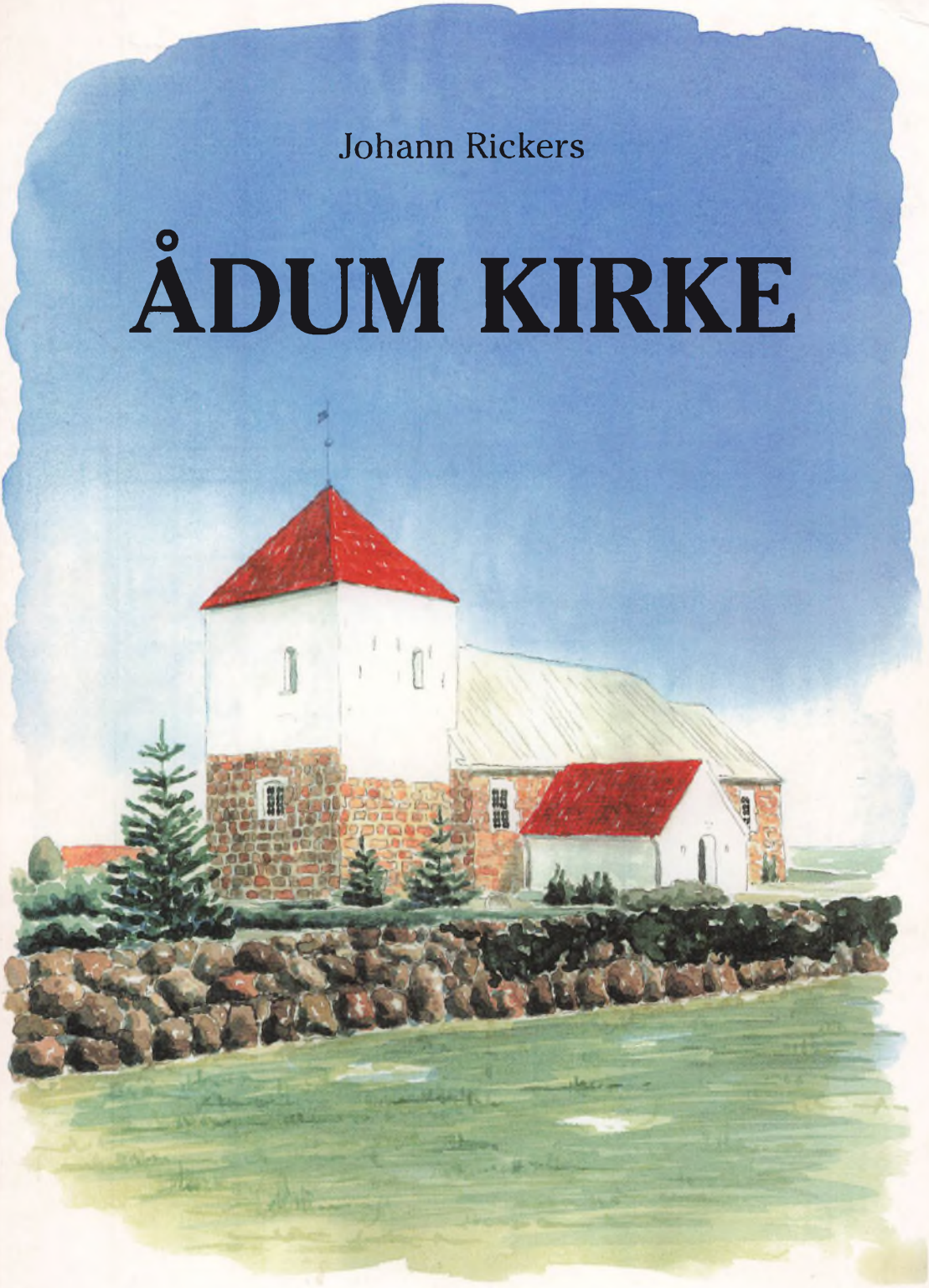

Ådum Sogns Arkiv

Johann Rickers

ÅDUM KIRKE

Ådum Sogns Arkiv

© Ådum Sogns Arkiv
2001

Skrifttype: Cheltenham
Tryk: Mediehuset, Ølgod Bogtrykkeri ApS.

ISBN: 87-988419-0-4

Forsideillustration: © Karsten Juul Larsen 2001

TIDLIGERE UDGIVELSER

Th. Højlund:	I al sin glans - Ole A. Hansen, spillemand og murer. 86 sider, udgivet i 1992. Pris 128 kr.
Johann Rickers:	Skolerne i Ådum Sogn, 78 sider, udgivet i 1998. Pris 128 kr.
Arne Møller:	Ådum Husmandsforenings Historie, 140 sider, udgivet 1999. Pris 158 kr.

Endvidere forhandles:

P. Storgaard Pedersen:	Oddum Sogns Historie, genoptrykt 1884, (oprindelig udgivet 1927) 60 sider. Pris 50 kr.

Bøgerne kan købes ved henvendelse til:

Arne Møller, Odderupvej 7, Ådum, tlf. 97 37 60 98 eller
Jens Lindby, Odderupvej 10, Ådum, tlf. 97 37 62 87.

INDHOLD

Arkivets forord ..... Side 7

Forord ..... Side 9

Kapitel 1: Lidt kirkebygningshistorie ..... Side 10

Kapitel 2: Sagn ..... Side 12

Kapitel 3: De dødes have ..... Side 12

Kapitel 4: Den romanske kirke ..... Side 28

Kapitel 5: Gotiske tilbygninger ..... Side 32

Kapitel 6: Efter reformationen ..... Side 36

Kapitel 7: Restaureringer ..... Side 46

Kapitel 8: Kirkens økonomi, ejerskab og styrelse ..... Side 49

Kapitel 9: Religiøse strømninger i Ådum sogn ..... Side 57

Kapitel 10: Præsterækketavlen ..... Side 64

Kapitel 11: Menighedsrådet ..... Side 78

Litteratur ..... Side 87

ARKIVETS FORORD

Johann Rickers er efterhånden blevet forfatter til adskillige bøger. Han udgav 1998 "Skolerne i Ådum Sogn" - også på arkivets forlag. I 2000 udkom på Højers forlag "Kirken som bygning" der har fået mange fine anmeldelser. "Kirken som bygning" er en skolebog, der henvender sig til folkeskolens elever, og som på en pædagogisk og overskuelig måde fortæller om den danske kirkes historie.

Nu har han så gjort det igen
"Ådum kirke" er ikke blot en traditionel kirkehistorie med bygningshistorie, inventar og præster. Den beskriver også kirkens folkelige tilknytning (menighedsråd, de forskellige kirkelige retninger), kirkegården mm.

Bogen er velskrevet, logisk opbygget og giver på klar og letfattelig vis svar på mange af de spørgsmål, man kan stille sig, når man færdes i og ved kirken.

Tak for din indsats for at udbrede lokalhistorien i Ådum.

Karsten Juul Larsen, Gundesbøl har velvilligt stillet en af sine smukke akvareller til rådighed. Den pryder nu bogens forside og er en stor nydelse at beskue.

Endelig skal det nævnes, at uden økonomisk bistand fra forskellig side, ville bogen slet ikke have set dagens lys. Tak til de velvillige bidragydere: Ådum menighedsråd, Ådum fonden, Skjern-Egvad museumsforening og Egvad egnshistoriske samling.

Jens Lindby
arkivleder

FORORD

"Der er ikke noget land, hvor sognekirkerne falder sådan i øjnene som i vort land. Der er ingen steder ret langt imellem dem. Fra høje bakker kan man i klart vejr tælle mange kirker, fra nogle 15-20 kirker, fra enkelte 30-40 kirker, ja, fra Bregninge kirke på Tåsinge skal man kunne tælle over 60 kirker.

Og det er ejendommeligt at se, hvordan de alle ligger samme vej, øst-vest. De har tårnet i vest, koret i øst. Det kan hænde, at det er anderledes."

Fra Martin A. Hansen:
Af folkets Danmarkshistorie.

Denne bog har til hensigt at give en beskrivelse af Ådum kirke.

Naturligvis kan kirken - eller for den sags skyld en hvilken som helst bygning eller kunstgenstand - opleves umiddelbart, uden en beskrivelse. Så bogen kan synes overflødig.

Men, som H. C. Andersen siger i "Klods Hans", forkundskaber er nyttige! Det løfter oplevelsen at vide noget på forhånd.

Det er mit håb, at bogen vil kunne bidrage til at "løfte oplevelsen" hos de mange, der på den ene eller anden måde har tilknytning til og interesserer sig for Ådum kirke.

Efter en kort omtale af den danske kirkes tilblivelseshistorie følger beskrivelsen af Ådum kirke. Ikke blot af bygningen, dens inventar og omgivelser, men også af kirkens økonomiske grundlag og det åndelige liv, der gennem tiderne har udspillet sig i sognet og omkring kirken. Kirkens præster vil også blive nævnt, ligesom en liste over menighedsrådsmedlemmer hører med i beskrivelsen af kirken.

Det kildemateriale, jeg har benyttet mig af - ud over, hvad der er nævnt i litteraturlisten - er menighedsrådets protokoller og præstens embedsbog (Liber Daticus) samt avisartikler og arkivalier, som er tilgængelige i Ådum Sogns Arkiv.

Endvidere har jeg haft stort udbytte af samtaler med sognepræst Thorkild Højlund og kirketjener Carl Evald Pedersen. Tak til dem begge for deres hjælpsomhed. Ligeledes tak til arkivets medarbejdere, der alle har bidraget med mange værdifulde oplysninger.

Stoustrup Skole, februar 2001

LIDT KIRKEBYGNINGSHISTORIE

Kong Knud den Hellige og frådstenen

Dengang kong Knud, med tilnavnet den Hellige, skulle til at bygge de første kirker her i landet, ønskede han dem så stærke, at de kunne stå til verdens ende.

Da bad han til Gud om at få at vide, hvordan han skulle bære sig ad med at bygge både stærkt og forsvarligt. Dernæst gik han ned til stranden, hvor der lå en mængde skum, eller, som det kaldtes, fråde.

Han befalede nu murerne at tage denne fråde og bygge med den. Og i kraft af hans hellighed blev skummet så stærkt som sten.

De kirker, hvis mure er bygget af frådsten, vil derfor aldrig forgå, så længe verden består.

Fra: Danmarks Folkesagn

Fra træ- til stenkirke

De første danske kirker, vi har kendskab til, lå i det sydlige Jylland.

Det var de to trækirker, som historien fortæller, at Ansgar omkring 850 fik lov til at opføre i Hedeby og Ribe.

Kirkerne skulle bane vejen for kristendommen i det hedenske Danmark.

I kristendommens fodspor fulgte mange nye kulturtræk fra sydlige egne. Et af disse var at bygge kirker af sten. Det tog her i landet så småt sin begyndelse i 1000-tallet og nåede sit højdepunkt i tiden 1100 til 1250.

I løbet af disse halvandethundrede år oplevede Danmark et kirkebyggeri, der er enestående i landets historie. Overalt blev der bygget kirker af sten, mange af disse som afløsere for ældre trækirker. For eksempel blev der i Lyne kirke ved restaureringen i 1967 fundet 30 stolpehuller efter en trækirke. Fremtidige undersøgelser vil vise, om også Ådum kirke har en forgænger i træ.

Da byggeaktiviteten stilnede af, var der, spredt ud over hele landet, blevet opført godt 1700 stenkirker. Henved 1500 af dem er bevaret.

Byggematerialet

Byggematerialet, som er anvendt i de fleste af vore gamle kirker, lå i den største del af landet lige uden for døren. Det var den mængde af store sten, som skiftende istider havde bragt med sig fra det øvrige Norden.

Men der blev også bygget med kildekalk (frådsten) og kridtsten. Endog al blev anvendt, fx i Ansager og Staby kirker.

I det stenfattige Vestjylland omkring Ribe opførte man adskillige kirker i tuf, en vulkansk bjergart, som blev sejlet hertil fra Rhinegnene. De ældste dele af Ribe domkirke er opført i grå-gule tufsten.

Men i langt den største del af vore gamle kirker, ca. trefjerdedel, er der anvendt granit.

På Sjælland og det sydlige Fyn udsøgte man sig brugbare stenstørrelser, som blot blev kløvet eller hugget groft til.

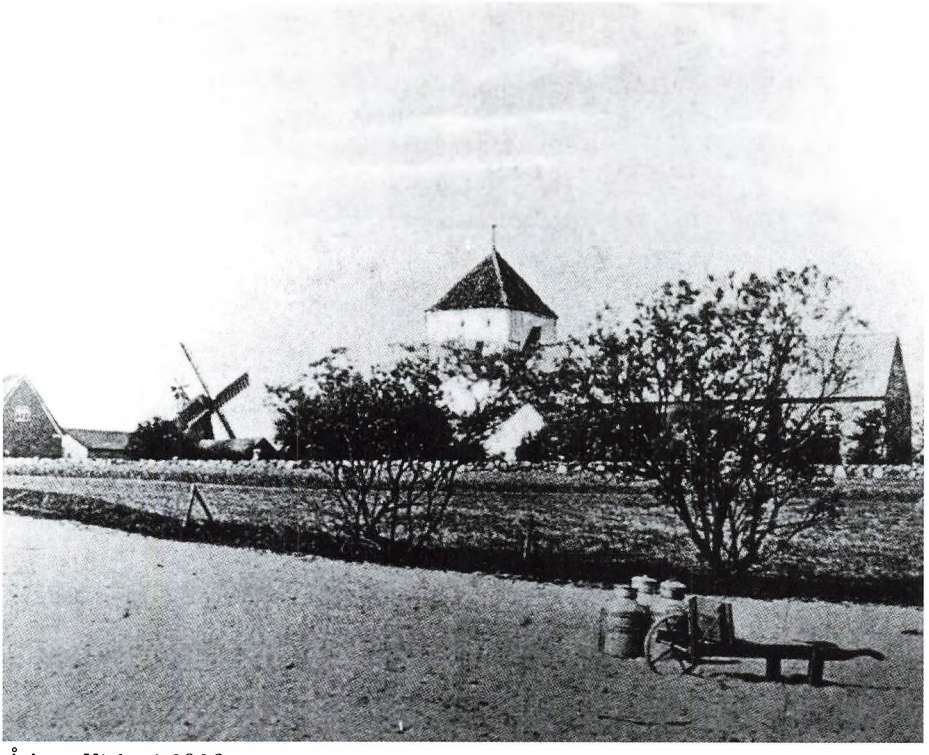

Ådum Kirke i 1916.

I størstedelen af Jylland og tildels på Fyn gav man sig derimod i lag med det kolossale arbejde, det må have været, at tilhugge de store sten til regelmæssige kvadre.

En stenkirke blev naturligvis ikke bygget fra den ene dag til den anden. Martin A. Hansen fortæller i sin bog "Orm og Tyr" om de svære tider, en landsby måtte gennemleve, før deres stenkirke var rejst. Gennem år måtte markstenene samles, ofte et par tusinde. Først da kunne stenmesteren og hans svende begynde på det krævende arbejde, at hugge stenene til kvadre. Der var arbejde nok til flere år. For det gik stærkt, dersom man nåede at tilhugge to-tre kvadre på en dag.

Midt i 1100-tallet lærte man i Danmark at fremstille teglsten af brændt ler. Nu blev nye kirker opført i dette byggemateriale. Råstoffet i form af ler fandtes i den danske jord næsten overalt. Tilmed var kunsten at brænde teglsten nem at lære.

SAGN

Trolden og kirken

Det kendte vandresagn om en trold, som kaster en sten efter det nærtliggende kirketårn, er knyttet til talrige kirker i Danmark - og også til Ådum kirke.

Stenen, som heldigvis ikke ramte tårnet, lå i mange år på Stoustrup hede.

Herremanden og skatten

Et mere specielt sagn fortæller om en herremand, som hed Bindesbøl, vel fra gården Bindesbøl.

Han gravede sin rigdom ned nordøst for kirken, et sted, hvor skyggen af kirketårnet kunne falde hen over daglig hele året rundt.

Der ligger skatten endnu. Den vil blive fundet af 'en, som har tre fingre på den ene hånd, ligesom herremanden havde.

En variant af dette sagn nævner en runesten, der har stået i det østlige kirkegårdsdige (Ådum-stenen, se side 16).

Hvor skyggen af kirketårnet ved jævndøgn faldt over runestenen, ville den markere den linie, i hvilken den nedgravede skat skulle findes.

I begyndelsen af 1800-tallet blev kirketårnet afkortet med 8 alen, dvs. ca. 5 meter. Og i 1879 flyttede pastor Nyegaard runestenen fra kirkegårdsdiget til den gamle præstegårds have. Ganske vist kom stenen i 1930 tilbage til kirkegården, men ikke til sin gamle plads i stendiget. Så spørgsmålet er, om skatten nogensinde vil blive fundet!

DE DØDES HAVE

En tur rundt på kirkegården er samtidig en tur rundt i sognets historie. Lad os da vandre en tur og "høre", hvad kirkegården har at fortælle.

Når kirkegården, samtidig med den nybyggede kirke, var blevet indviet, var den et rent og fredhelligt sted.

Den var i den ældste tid måske blot afgrænset af et gærde eller et dige, som det ses ved fx Nørre Bork kirke. Men i løbet af middelalderen blev det almindeligt med kampestensmure eller, især i Østdanmark, mure i teglsten.

Indhegningen af kirkegården havde bl.a. til hensigt at holde fritgående dyr ude. Derfor var der ved indgangene ofte anbragt færiste af krydsede jernstænger, lagt over en fordybning i jorden. De findes stadig ved Stauning og Nørre Bork kirker.

Ådum kirkegård er omgivet af en middelalderlig kampestensmur, som på indvendig side støttes af et hældende dige mod nord, øst og vest.

Kirkegårdens indgange

Der er tre indgange. Har der mon været fire, et mod hvert verdens-

Østre indgangsportal.

hjørne, som i Borris? Det har ikke været ualmindeligt ved danske kirker. Tal og geometriske symboler er nært knyttet til de kristne myter.

Ådum kirkes hovedindgang, mod vest, består af en muret portal med køreport og fodgængerlåge, foroven afsluttet af runde buer i middelalderlig stil.

Men porten er ikke gammel. I forbindelse med en regulering af vejen gennem kirkebyen måtte det vestlige kirkegårdsdige i 1940 ombygges. Arkitekt Aage Bugge fra Varde, der havde forestået den store restaurering af kirken i 1939 (se side 46), fremlagde for menighedsrådet en tegning over en ny indgangsportal. Tegningen blev godkendt, og sognerådet bekostede opførelsen af den nye indgang.

Inden for porten vidner tre store runde sten om den tidligere indgang, som bestod af tre piller, kronet af de nævnte stenkugler.

Lågerne er af smedejern.

I syddiget var der tidligere en fodgængerindgang med låge, få meter øst for

den nuværende indgang. Den var blevet etableret i 1954, efter at beboerne på De gamles Hjem over for menighedsrådet havde fremsat ønske om lettere adgang til kirken.

I 1986 måtte den gamle fodgængerindgang vige for den nye dobbelte, fremstillet og opført af Bjørslev & Mortensen. Deres tilbud lød på 16.470 kr., alt inclusive.

Den meget smukke østlige indgang med jernlåge vender ud mod markerne, hvilket umiddelbart kan virke underligt. Men i gamle dage var der "Ved kirken", som stedet kaldtes, udover degneboligen blot to gårde, som netop lå sydøst for kirken. Endvidere gik den gamle mælke-kuskevej langs med østdiget, hvor der også i dag er hjulspor. Endelig skal det nævnes, at her sluttede tidligere en kirkesti, som havde sit udspring i Rosendal.

Dres Krogsgaards hus

I det østre kirkegårdsdige lå der indtil 1968 et lille hus, soklen kan svagt anes endnu. Huset var delvist bygget ind i diget, som det var almindeligt med bygninger, der havde en vis tilknytning til kirken, som fx Ådum gamle skole ved vestdiget.

Det lille hus i kirkegårdsdiget var oprindeligt et fattighus. Efter al sandsynlighed er det bygget omkring 1816. Kirkeregnskabet for dette år anfører nemlig, at der er solgt fjæl og træ fra kirken for 22 rdl. (rigsdaler) og 2 mark til et fattighus ved kirken. Og i fattigkommissionens protokol 1803-1857 for samme år står følgende:

"Da flere af sognet anmeldte for kommissionen at de ej uden hjælp af fattigkassen kunne få husværelse beslutter kommissionen at opføre ved kirken et hus og indrette det til værelser for fattige.

Af Hans Jensen i Skodsbøl blev købt 5 fag hus som ansås tjentligt dertil og det kosted 120 rdl."

Hans Jensen var i 1816 den ene af to kirkeejere, som havde solgt "fjæl og træ fra kirken", sandsynligvis fra det

Dres Krogsgaard foran sit hus.

nedrevne tårn, omtalt side 32.

Samme Hans Jensen var imidlertid også, som sognets største jordbesidder, født medlem af fattigkommissionen. Den var blevet oprettet i 1803.

I 1940, efter Krogsgaards død, tilbød sognerådet at bekoste en ombygning og istandsættelse af huset, så det kunne benyttes af menighedsrådet til brændselsrum og redskabsskur.

Efter at det nye kapel med redskabsrum i 1967 var taget i brug, blev Krogsgaards hus overflødigt.

I 1968 blev det fjernet.

Dres Krogsgaard

Fattighusets sidste beboer var Andreas Jacobsen, eller Dres Krogsgaard, som han hed i daglig tale.

Han var født i et fattighus i Gundesbøl 1853. Hans forældre var Jacob Pedersen, fæstehusmand, og Abelone Christensdatter. Familien flyttede senere ind i fattiggården i Vittarp.

Som voksen levede Dres Krogsgaard af fattighjælp, lidt daglejerarbejde, klinkeri, tiggeri og løst arbejde. Han havde hang til flasken, og det krævede stor indsats - og ofte megen nedværdigelse - at få denne trang tilfredsstillet.

Af samme grund kom Dres Krogsgaard derfor tidligt i konflikt med loven. Som 15-årig, i 1868, blev han idømt sine første 12 slag ris for tyveri. Mange skulle følge efter, ligesom han adskillige gange opholdt sig i Horsens Tugthus.

Synderegisteret var langt: tyveri, betleri, vold, ulovlig omgang med hittegods m.m. I mange tilfælde havde de forseelser, han blev straffet for, dog bagatelagtig karakter. Fx lød dommen i 1891 på to års tugthus for tyveri af 6 brædder, et plankestykke, to sække og lidt kul!

Dres Krogsgaard, der blev gift i 1885 og skilt i 1894, fik 5 børn. Et barn, som han vist ikke var far til, fulgte med giftermålet. To børn fik han, mens han var gift, og to efter separationen.

På sine ældre dage blev Dres Krogsgaard en nogenlunde lovlydig borger, der dog til det sidste måtte ty til flasken, når livet blev for hårdt.

Der går mange historier om Dres Krogsgaard, bl.a. at han altid sov med lyset tændt. Årsagen skulle være, at han i Horsens Tugthus havde overværet landets sidste henrettelse. Fangerne var blevet tvunget til at se på, mens halshugningen af en medfange i fængslets gård fandt sted. Efter den tid kunne Dres Krogsgaard ikke sove uden lys.

En anden historie fortæller, at kommunen på et tidspunkt gav Dres Krogsgaard en enkeltbillet til Amerika for at han kunne prøve lykken i Guds eget land. Dres Krogsgaard tog afsted. Men en tid efter var han tilbage i Ådum igen. Man lod i Amerika ikke straffede personer komme ind i landet.

Dres Krogsgaard døde i 1939.

Udhuset ved den gamle skole

Den gamle skoles østgavl er bygget ind i eller sammen med kirkegårdens vestdige.

Det samme gjaldt et udhus, som hørte til skolen. I udhuset var der i mange år latriner og brændselsrum for såvel skolen som kirken.

I 1963 vedtog menighedsrådet at bede sognerådet om at fjerne det nu overflødige gamle skur.

Året efter blev udhuset nedrevet, og i stedet blev et stendige opført mellem den gamle skole og kirkens hovedindgang.

Kapellet

I mange år havde kapellet til huse i kælderen i De gamles Hjem.

Men i 1960'erne begyndte menighedsrådet at planlægge opførelsen af en bygning, der skulle rumme kapel og samtidig faciliteter for graveren.

Men hvor skulle kapellet ligge? På kommunens grund uden for syddiget? Det kunne sognerådet ikke gå med til! - På kirkegården umiddelbart øst for den gamle skole? Det afslog Kirkeministeriet!

Men i begyndelsen af 1966 forelå en godkendelse til opførelse af et kapel i kirkegårdens nordvestlige hjørne.

Arkitektfirmaet N.J. Dam og K. Dirckbrinck-Holmfeld fra Holstebro fremlagde tegninger og overslag. Fra Karlo Pedersen, murer- og kloakarbejde, Bjørslev & Mortensen, vand og sanitet og Johs. Nielsen, tømrer- og snedkerarbejde forelå et samlet tilbud på ca. 35.000 kr.

I oktober 1966 begyndte håndværkerne på arbejdet, og 2. august 1967 holdt menighedsrådet sammen med håndværkerne syn på den færdige bygning.

I bygningen er der i dag, foruden kapel, toilet, kontor og redskabsrum for kirkens graver.

Runestenen

Thorulf havde med venners hjælp fået slæbt den tunge sten til det udsøgte sted, en forhøjning i landskabet, nær den ældgamle vej, der fra arilds tid var gået forbi landsbyens helligsted, viet.

I uger, måske måneder, havde han dag efter dag siddet utilnærmelig, med sorg i sind og bortvendt ansigt og hugget, ristet, runerne ind i stenen. De runer, der skulle fortælle slægt efter slægt om hans gode ven, hans døde ven, Tokes søn!

Om runerne

De germanske folkeslag kom omkring vor tidsregnings begyndelse i forbindelse med Romerriget.

Blandt de mange nye kulturgoder, de stiftede bekendtskab med, var også skrivekunsten.

Med de store latinske bogstaver som forbillede skabte de deres egne skrifttegn, runerne. Den ældste runerække bestod af 24 tegn og var i anvendelse til tidlig vikingetid.

Fra dette tidspunkt, ca. 750, og til langt op i middelalderen (til ca. 1450) benyttede man det yngre runealfabet. Det lignede det ældre, men var blevet reduceret til blot 16 tegn.

Man ristede runer, dvs. man huggede runer i sten eller skar dem i træ. I en kridtkvader i koret på Holtug kirke på Stevns står der med runer TIRAD RISTED. Og på loftet over Brøns kirke i Sønderjylland er tømmeret nummereret med runer, og tilmed har tømreren på en stiver skrevet sit navn, ligeledes med runer: thitrik, dvs. Didrik.

I september i år 2000 opdagede man, at også tømmeret på Ådum kirkes loft er forsynet med runer. Hvor spær og hanebjælke er samlet, er konstruktionen nummereret med en rune, forskellig fra de andre samlinger.

Ser man opmærksomt efter, vil man kunne læse runer, der svarer til bogstaverne (lydene) u, i, s, r a og h. Måske er der flere.

"De Bautastene
der staar ved Vejen
har Frænder rejst efter Frænde."

Således hedder det i "Havamal - Den Højes Tale", dvs. Odins tale. Verset står i "Den ældre Eddas Gudesange" og

Læseretningen er vist med pile.

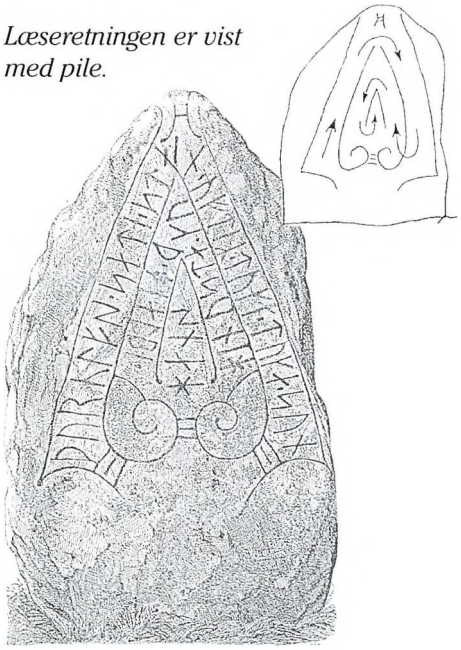

Runestenen, illustreret af J. Magnus Petersen.

fortæller os, at bautastene, eller runestene, ikke er gravmæler men mindesmærker, rejst ved alfarvej, hvor de forbipasserende kan se dem.
Øst for våbenhuset står en smuk runesten af grovkornet, blåsort granit.

Den har tidligere siddet i det østlige kirkegårdsdige mellem indgangen og kirkegårdens nordøstlige hjørne, men blev i 1879 af pastor Nyegaard flyttet til den gamle præstegårds have. Da præstegården i 1924 blev solgt, blev det en mærkesag for Søren Karl Hansen, husmand, præstegårdsforpagter, menighedsrådsmedlem og tidligere biskolelærer i Vittarp, at stenen blev flyttet tilbage til kirkegården.
I menighedsrådet blev man enige om at flytte stenen, men man ønskede, at Nationalmuseet skulle overtage arbejdet og alle udgifter i forbindelse med flytningen.
Pastor Lauritsen, der i mellemtiden havde overtaget præstegården, protesterede over en flytning af stenen. Men med ministeriets mellemkomst blev stenen i 1930, efter næsten 50 års "udlændighed", flyttet tilbage til kirkegården, til kirkens sydmur, nær det sted, hvor den i tidlig middelalder sikkert oprindelig er blevet rejst.
Runeindskriften er indrammet i smuk ornamentik. Den kan tidsfæstes til 1050-1100 og melder på olddansk:

"thurulfs sati stain uftir tuka tuka sun hin usta kuth hialbi hans"

Det vil på nudansk sige:

"Thorulf satte stenen efter Toke Tokes søn den ypperste Gud hjælpe hans (sjæl)"

Tredag, den 14 Marts 1930 var Arkitekt Aage Rausseld som Udsendling fra Nationalmuseet her i Aadum for at lede Flytningen af Runestenen fra den gamle Præstegaardshave, hvor den har staaet siden den 9 Juli 1879, da den blev flyttet af Pastor Nygaard fra Kirkegaardsdiget, tilbage til Kirkegaarden, hvor den blev opstillet i det sydøstlige Hjørne mellem Vaabenhuset og Kirken.

H. Detlefsen

Fra menighedsrådsprotokollen.

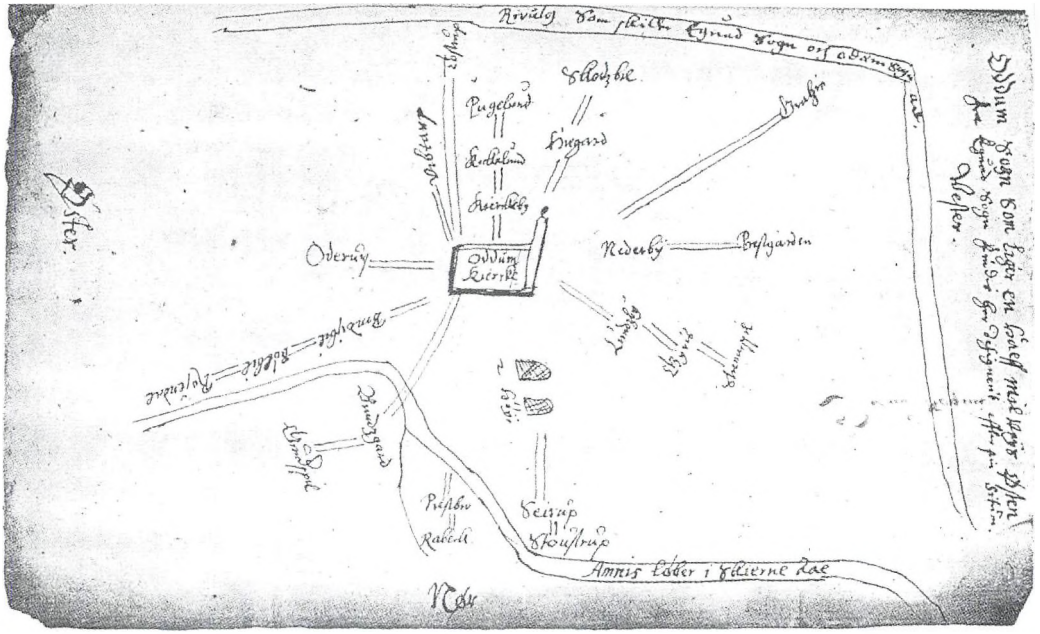

Mikkel Sørensens indberetning til Ole Worm: "Oddum sogn som liger en halff mil veys østen fra Eguard sogn findis her designerit effter sin situm."

Den middelalderlige kristne gudsformular, der afslutter indskriften, mangler ordet "sjæl". Men der kan næppe være tvivl om, at det er det ord, runeristeren har haft i tankerne, men måske ikke fandt plads til! Andre samtidige runestene, fx stenen ved Grensten kirke nær Randers, slutter indskriften med en tilsvarende sætning, som ved Ådum-stenen, men her er ordet "sjæl" det sidste ord.

Der har - vist nok! - tidligere været en runesten mere i sognet. Den skal omkring 1830 være blevet solgt til en mand ved navn Mads Borres i Felding ved Holstebro.

Det kan undre, at sognepræsten (Mikkel Sørensen) i præsteindberetningen til Ole Worm i 1638 intet nævner om runestenen(e) i Ådum sogn. Indberetningerne tog netop særligt sigte på at få kendskab til alle landets runestene og -indskrifter.

Ole Worm (1588-1654) var livlæge for Christian IV, professor i medicin og meget historisk interesseret. Han udgav i 1643 det første værk om runerne i Danmark, Norge og Gotland.

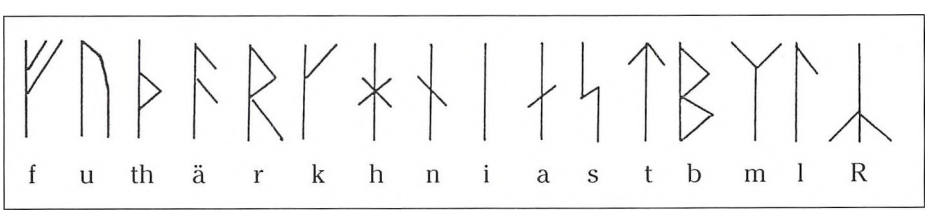

Vikingernes runealfabet.

Las Nielsen

Øst for kirken, nær korets gavl, ligger en meget medtaget ligsten over herredsfoged Las Nielsen.

Stenen har oprindelig haft sin plads over hans grav inde i kirken. Dengang, i 1700-tallet, kunne betydningsfulde personer få tildelt en gravplads under kirkegulvet, en ordning, som ved lov ophørte 1805.
Fremtidige undersøgelser vil sandsynligvis afsløre mange grave under Ådum kirke. I Sdr. Felding for eksempel blev der ved restaureringen i 1956 fundet omkring 20 kister under kirkens gulv.

Herredsfogeden

Las Nielsen var født i Obling vistnok 1545, som søn af herredsfoged Niels Lassen.

Skønt faderen 1600 blev henrettet for en forbrydelse, som vi ikke har kendskab til, mistede slægten derved ikke mere anseelse, end at sønnen, Las Nielsen, kunne overtage hans arbejde som herredsfoged.

På dette tidspunkt havde Las Nielsen giftet sig ind i den gamle selvejergård Bindesbøl ved Ådum. Den har sikkert ligget mellem Rosendalvej 1 og 3. Gården var med sine 10 tdr. hartkorn en af de største og bedste i sognet.
Herredsfogedstillingen lagde beslag på sin mand. En gang om ugen skulle han give møde på herredstinget, som lå i Sdr. Vium sogn, omkring 10 km. fra Bindesbøl. Ofte måtte turen også gå til

Las Nielsens gravsten.

landstinget i Viborg. Dårlige veje og dybe vadesteder har næppe altid gjort rejserne på hesteryg til fornøjelsesture.

Foruden at være herredsfoged var Las Nielsen også fuldmægtig for lensmanden på Lundenæs. I denne egenskab havde han derfor ofte ærinde på slottet.

Endelig var han i 1595 blevet udnævnt til kirkeværge i Ådum. Og da han tillige som god vestjyde havde handelsblod i årerne, hvad mange kvitteringer i landstinget i Viborg vidner om, har han ikke ligget på den lade side.

Hekseforfølgeren

På Las Nielsens tid var hekseforfølgelserne i Danmark i fuld gang.

Baggrunden for kampen mod djævlepagter og troldfolk var pave Innocens VIII's berygtede bulle, "Heksehammeren", fra 1484. I denne betragtes trolddom som kætteri, der må straffes med døden på bålet.

Hekseforfølgelserne nåede i Danmark deres højdepunkt omkring 1600, og først omkring 1700 stilnede de af.

På den tid, omkring 1600, var Christen Pedersen præst i Ådum. Han var ivrig hekseforfølger. Det var Las Nielsen også. Som herredsfoged havde han til opgave dels at være anklager, dels forsvarer for de kvinder, som præsten eller andet godtfolk(!) anklagede for trolddom.

1619 blev præstens mor syg. Samtidig døde Las Vistisens mor, og Christen Pedersen mente da, at det måtte skyldes trolddom. Han anklagede derfor Anne Staffensdatter fra Lundsby. Inden hun samme år blev brændt, havde hun "tilstået", at hun havde været i ledtog med blandt andre Johanne Hvidsdatter, der boede ved Ådum kirke.

Da Christen Pedersen kort efter blev syg, var han overbevist om, at det måtte skyldes Johanne Hvidsdatters trolddom. Samme år, 1619, døde han, og hans enke sagsøgte nu Johanne Hvidsdatter, der blev dømt til bålet.

Denne triste tid fortæller mest om forfølgelser af troldkvinder. Men også en del troldkarle måtte lade livet. I Henne kirke fortæller præsterækketavlen om præsten "Hr. Jens Rusvard aar 1579-1587 som for Trolddom blev ved Kiegaards Birche Ting brænt."

Herredstinget, hvor domsfældelserne for Ådum sogn fandt sted, lå fra ca. 1440 til 1688 ved to bronzealderhøje, ca. to km. øst for Sdr. Vium kirke. Rettergangen, hængning eller døden på bålet, blev eksekveret på Galgebjerg, ca. tre km. vest for kirken.

Kirkeværgen

Las Nielsen havde mange jern i ilden. Men ikke altid holdt han sin sti ren. Især synes det, som om han har tolket såvel det 6. som det 7. bud ret frit.

3. juledag 1617, mens folk ellers var på vej til kirke, begav Las Nielsen sig mod Præstbro til Niels Jensens kone Karen, som tidligere til sin mand havde klaget over, at Las Nielsen "havde ganget efter hendes ære og lempe at ville forkrænke." Til alt held for fru Karen kom Niels Jensen, som havde hørt om Las Nielsens spadseretur, hjem i rette tid og fik smidt kirkeværgen på porten.

Las Nielsen har været en farverig person, men næppe særlig gudsfrygtig. Udadtil ville han dog gerne give det udseende af, at han var en god kirkens mand. I en præsteindberetning fra 1766 til biskop Bloch i Ribe står der følgende:

"Paa den nordre side findes et gammelt epitafium, men bogstaverne derpaa er saaledes udslettede at man ikke kan læse hvad det egentlig skal sige, dog

kan man gætte sig til af det man kan se at det er alene over en bondemand i sognet som har været kirkeværge og hans hustru og børn.
Allernederst paa dette epitafium staar kendelig "Aar 1595 blev Las Nielsen Kiercheværge oc iblant haver han ladet forbygge oc indsætte denne nye Altertavle oc prædiche stoel."

Det er en fejltagelse at tro, at Las Nielsen har *forœret* kirken altertavle og prædikestol.

Som kirkeværge havde han bl.a. til opgave at forvalte den formue, der var afsat til kirken og dens inventar. Det har Las Nielsen gjort, og på hans tid var det meget almindeligt, at kirkeværgens navn blev nævnt i forbindelse med de genstande, som han havde anskaffet til sin kirke.

Las Nielsen døde 1625 og blev altså ca. 80 år.

RAF-gravene

Natten til den 29. april 1943 udførte RAF en stor mineudlægningsoperation over Østersøen og de indre danske farvande.

Under denne operation blev mindst 10 engelske bombefly skudt ned over dansk område.

Et af disse fly var et fire-motorers Stirling-fly, magen til det, der i december samme år styrtede ned ved Hemmet.

Flyet blev ramt af granater fra en tysk natjager, der var stationeret på Karup flyveplads. Det styrtede ca. to km. nordøst for Ådum, i nærheden af

På stenen til venstre står:

1271695 SERGEANT
R.J. BARTON
WIRELESS OPERATOR/AIR GUNNER
ROYAL AIR FORCE
29TH APRIL 1943 AGE 22
OUR LOVED ONE
WE SO SADLY MISS
WAITS WITH CHRIST
INHEAVEN'S OWN BLISS

PILOT OFFICER
K.S. HAILEY PILOT
ROYAL AIR FORCE
29TH APRIL 1943 AGE 21
IN PROUD AND LOVING MEMORY
OF A DEARLY BELOVED SON
THY WILL BE DONE

På stenen til højre står:

1315664 SERGEANT
A.G.P. SINDREY
NAVIGATOR
ROYAL AIR FORCE
29TH APRIL 1943 AGE 21
CHERISHED MEMORIES
OF OUR DEARLY LOVED ONLY SON

944647 SERGEANT
A.G. SURTEES
FLIGHT ENGINEER
ROYAL AIR FORCE
TO LIVE IN THE HEARTS
29TH APRIL 1943 AGE 21
OF THOSE WE LOVE
IS NOT TO DIE

Rosendalvej 3. Ved styrtet borede det sig fire meter ned i sandjorden, og 6 mand af den 7 mand store besætning omkom.

Tyskerne kom straks til stedet og fjernede to af de dræbte. De blev senere begravet i Esbjerg. Det drejer sig om S.M. Holliman og J.A. Head.

Dagen efter styrtet ankom C.B.U., civilbeskyttelsens udrykningskolonne, og gravede resterne af de fire øvrige flyvere op. Det er dem, der i dag ligger på Ådum Kirkegård, lige inden for hovedindgangen. De blev begravet den 23. april 1943. Pastor Andersen foretog jordfæstelsen.

Den syvende flyver reddede sig ud i faldskærm. Han blev ført til sognefogeden, smedemester Otto Mortensen, hvor tyskerne afhentede ham.

Han overlevede altså flystyrtet men ikke opholdet i en tysk fangelejr. Flyveren, Sgt. H. Bliss, døde 30. marts 1945 og ligger begravet i Soltau i Tyskland.

Sgt. H. Bliss.

Uskyld Marie Kjær

På vej op til kirken bemærker man på venstre hånd en gravsten, rejst over en kvinde ved navn Uskyld Marie Kjær.

Navnet fanger ens opmærksomhed. At kalde et barn for Uskyld!

Forfatteren Jens Kruuse skrev i en årrække klummer, små artikler om daglige hændelser, til Jyllands-Posten. Efter et besøg ved Ådum kirke skrev han bl.a.:

"Jeg kender hende ikke, jeg bare står ved hendes grav og drømmer om den dag, og jeg vil forestille mig, at hendes far ikke har kviet sig spor ved det smukke navn, som den lille pige skulle bære.

Hun skulle hedde Uskyld.

Det var der måske andre, som hed i Brorsons gamle stift. Hun var muligvis endda opkaldt. Men i dag står det og ser så mærkeligt eller udfordrende ud på hendes gravsten.

Hun nåede at blive gift, hun blev kun 37 år. Tog brystsygen herude hendes liv i al barskheden?

Navnet lyser. Uskyld Marie Kjær, f. Pedersen."

Uskyld Marie Kjær

Uskyld Marie Pedersen blev født i Stauning 8. januar 1878.

Den 29. oktober 1897 blev hun gift med Peder Kjær Jensen. De købte 1902 gården Aalykke på Stoustrup Engvej, hvor nr. 4 i dag ligger. Her blev deres 9 børn født, og de blev alle døbt i Ådum kirke.

Uskyld Marie Kjær fik tuberkulose. Den sidste tid tilbragte hun i et lille havehus ved gården, for ikke at smitte den øvrige familie.

Hun døde den 4. maj 1916, blot 38 år gammel.

Peder Kjær Jensen giftede sig i 1919 igen, med Ane Marie Anders Christiansen. De fik fire børn.

Fotografiet af Uskyld Marie Kjær er stillet til vor rådighed af deres svigerdatter, Margit Kjær, gift med Peder Kjær Jensens ældste søn i andet ægteskab, Agner Christoffer Kjær.

Margit og Agner Kjær drev gården Aalykke fra 1946 til 1986, hvorefter de flyttede til Tarm, hvor de i dag er bosat.

Lærer Laurids E.M.S. Ebbesen og hans første hustru Abelone Marie Ebbesen.

Ebbesen

Neden for den gamle skoles østgavl, på kirkegården, står en sten, rejst over lærer og kirkesanger Lauritz Ebbesen.

Lauritz Elias Momme Johannes Ebbesen blev født 14. oktober 1857 i Løgumkloster.

Efter konfirmationen arbejdede Ebbesen en tid som kontorist, inden han begyndte sin uddannelse til lærer ved Jelling Seminarium.

Han dimitteredes 1874 og var derefter i et år huslærer i Nr. Aldum nord for Vejle. I de næste to år fik Ebbesen set en del af landet, idet han fik stillinger så forskellige steder som - i rækkefølge - Dyngby ved Horsens, Helsingør private Realskole, Sonnerup ved Nykøbing Sj. og endelig Søndersø ved Odense.

I 1877 kom Ebbesen til Ådum for at bestyre skolen, og i 1879 blev han fastansat her som lærer og kirkesanger.

Muligvis har Ebbesen haft et horn i siden på præsten. I hvert fald fortælles det, at når præsten gik på prædikestolen, gik Ebbesen syngende ud af kirken, og han kom igen syngende ind i kirken, når han skulle tilbage for at forrette sine pligter som degn.

Lauritz Ebbesen var gift to gange. Første gang i 1880 med Abelone Marie Jørgensen, som døde i 1889. Anden gang i 1890 med Maren Riis, som fødte ham 8 børn. Ebbesen var en af foregangsmændene inden for andelsbevægelsen i Ådum og Maren Riis var den første mejeribestyrer(inde) ved det nye andelsmejeri.

Lauritz Ebbesen døde 15. november 1911.

I pinsen 1912 rejste taknemmelige elever mindestenen på Ebbesens grav.

Tyskernes grave

Ved befrielsen i maj 1945 var der i Danmark omkring 250.000 flygtninge.

Godt et halvt hundrede opholdt sig ved befrielsen i Ådum. De boede bl.a. i det gamle forsamligshus, hvor nu banken ligger.

Ved dødsfald - det kom blot til at dreje sig om tre - blev flygtningene begravet på kirkegården, i det nordøstre hjørne. Et trækors med den afdødes navn blev anbragt på gravstedet. Menighedsrådet fredede og vedligeholdt gravene i henhold til loven.

Fra tysk side havde man på et tidligt tidspunkt taget det spørgsmål op, hvorledes man skulle forholde sig med hensyn til fornyelse og vedligeholdelse af de mange tyske grave i Danmark, omkring 25.000, efter udløbet af fredningsperioden på 20 år.

En overenskomst af 3. oktober 1962 mellem forbundsrepublikken Tysklands regering og kongeriget Danmarks regering afsluttede mange års forhandlinger.

Overenskomsten indebar, at de tyske grave, spredt over godt 450 forskellige steder, blev samlet på nogle få begravelsespladser. Disse ville blive overladt forbundsregeringen i 60 år med mulighed for yderligere forlængelse.

Kirkeministeriet udsendte i februar 1966 en skrivelse vedrørende overenskomsten, og senere på året fik Ådum kirkes menighedsråd en henvendelse fra Volksbund Deutscher Kriegsgräberfürsorge om, at de flygtninge, der var begravet på Ådum kirkegård, ville blive flyttet til en fælles begravelsesplads for flygtninge i juli-august samme år.

Overenskomsten om flygtningegravene vakte landet over stor opmærksomhed og megen modstand. En protest fra omkring 60 menighedsråd i Danmark blev underskrevet og sendt til kirkeministeriet. Senere blev der anlagt sag mod ministeriet. Dommen faldt i december 1966, hvor ministeriet fik medhold i sin afgørelse.

16. august 1967 blev resterne i tyskergravene flyttet fra Ådum kirkegård til Oksbøl.

Onsdag d. 16. aug. blev resterne i tyskergravene flyttet fra Ådum kirkegaard. Sv. Grønborg var til stede ved arbejdets begyndelse for at overvære gravstedet. Fr. Pedersen var mødt af egen vilje for at overvære arbejdet. Efter arbejdets udførelse havde han erklaret overfor tyskerne, at de havde efterladt pladsen i fuldt forsvarlig stand.

18/8 - 1967. V. Christensen.

Fra menighedsrådsprotokollen.

De sløjfede gravsten.

De gamle gravsten

I det nordøstre hjørne af kirkegården står gamle gravsten fra sløjfede grave.

Ikke alle bliver bevaret. En del, hvor skriften har været ulæselig og hvor det ikke har været muligt at finde frem til eventuelle efterladte, er i tidens løb blevet kasseret. Når menighedsrådet vælger at kassere gravsten, sker det ud fra et regelsæt, vedtaget af rådets medlemmer.

Gravsten er også kulturhistorie. Omkring 1800 bestod et gravminde som regel blot af et kors af træ. Men fra omkring 1830 kunne man på de danske kirkegårde se gravminder af smede- eller støbejern. Den største samling af disse gamle jernkors findes i dag i Vestjylland. På Bølling kirkegård er der 20. I Ådum står der tre på et gravsted og to ved de sløjfede gravminder, desuden to, som er itu.

Jernkors her på egnen kom fra Varde og Ribe jernstøberier. Korsene gik af mode omkring 1900, udkonkurreret af populære sten som "stelen", "himmelporten" og "den afsavede træstamme". Alle tre typer er repræsenteret på Ådum kirkegård.

Det er en privat sag for det enkelte menneske, hvorledes det forholder sig til døden og til gravstedsudformningen. Men det er alles ansvar, at vore kirkegårde ikke blot bærer præg af vor egen tid,men også af de opfattelser, vi i tidens løb har haft om vore gravsteders og kirkegårdes udseende.

Vi og vore efterkommere kan da til stadighed have for øje, at der er mange forskellige måder at mindes vore døde på.

DEN ROMANSKE KIRKE

"Kvadre, lagt af brede hænder"

Vi befinder os i den romanske periode, 1050-1250, valdemarernes frugtbare tid.

Så godt som alle kirker blev bygget på en sokkel af granit. Ådum kirkes sokkelprofil kaldes skråkant, den mest almindelige profil ved de danske landsbykirker.

Over soklen rejser sig et rektangulært skib og et kvadratisk kor, opført i veltilhuggede granitkvadre. Et godt og solidt hus fra ca. 1200.

Ofte var der til koret føjet en halvrund alterbygning, en apsis, som ved fx Ølgod kirke. Ådum kirke har tilsyneladende aldrig haft en sådan.

Kirken vender øst-vest, - det gør næsten alle danske landsbykirker - med koret mod øst, hvorfra paradisets lys kommer.

Bygmesteren begyndte altid sit arbejde med at opføre koret, som var kirkens vigtigste del. Her skulle alteret jo stå.

Kun få kirker blev i romansk tid bygget med tårn, som fx Hee. Den store klokke har i stedet hængt i en klokkestabel eller i et tømret klokkehus.

Vinduer

Vinduerne i de romanske kirker var små og forsynet med en rund bue foroven.

I Ådum er der på kirkens nordside bevaret tre romanske vinduer, to i skibet og et i koret. Vinduerne har såkaldte monolitoverliggere, dvs. at den runde bue foroven er udhugget i én sten. Også sålbænkene er dannet af én sten.

Uden tvivl har kirkens sydside haft tilsvarende vinduer. Og der har også i korgavlen været et vindue. Ved morgenmesse faldt Guds lys ind gennem det og oplyste alteret og koret. Sålbænken ses under det nu tilmurede vindue.

En monolitoverligger, måske den fra koret, er muret ind i tårnets vestmur, under det nye vindue.

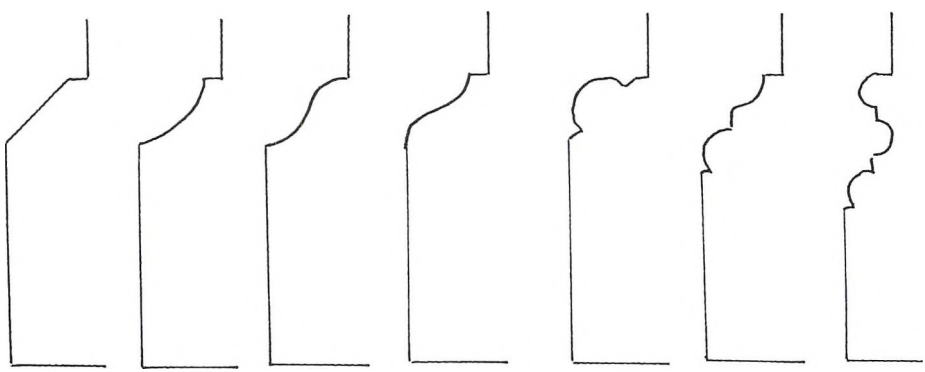

Forskellige sokkelprofiler, den første fra venstre er skråkant.

Indgange

Kirkens mure - og i sidste instans indgangen(e) - danner det afgørende skel mellem frelsen indenfor og djævelens farer udenfor. Derfor ser man ved mange kirker indgangsportalerne udsmykket med stenskulpturer - ofte løver - og søjler, som ved fx Ribe domkirke og Øster Nykirke.

I sin enkleste form, som ved Ådum kirke, består de oprindelige indgange blot af firkantede åbninger, en kvindedør i skibet mod nord og en mandedør i syd.

Enkelte kirker, fx Hvidding ved Ribe, har desuden en lille såkaldt præstedør ved koret.

Ådum kirkes kvindedør blev tilmuret ved restaureringen i 1975.

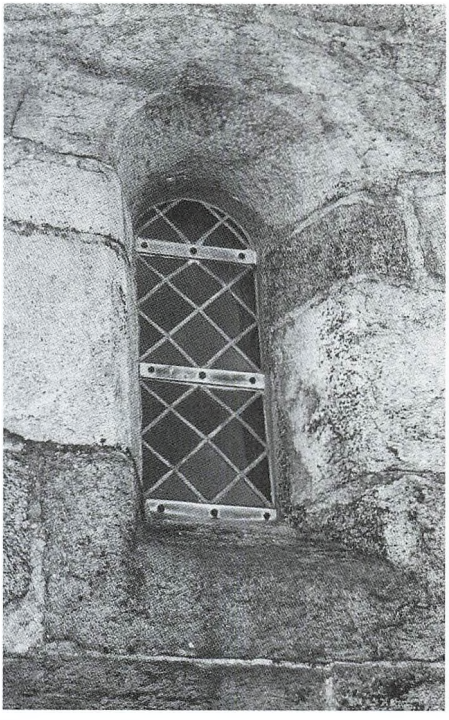

Romansk vindue.

Om kirkevaren

I 1980'erne blev der på Ådum kirkes loft fundet en knogle, vist en lårbensknogle, som viste sig at stamme fra et middelstort dyr.

Hvad gør en dyreknogle på et kirkeloft? Hvorledes er den havnet i Guds hus? Nogle mente, at en mår måske havde slæbt knoglen op på kirkeloftet. Det lyder ikke sandsynligt!

Kunne det tænkes, at det var resten af en kirkevare?

Da kirkerne blev opført, blev byggeriet mange steder forstyrret af "de underjordiske". Det var jo i overgangstiden mellem hedenskab og kristendom. Ganske vist fortæller Harald Blåtand på den store Jellingesten (ca. 980) at han "gjorde danerne kristne", men det er ikke sket fra den ene dag til den anden. For nu under opførelsen af kirken at formilde guderne eller dæmonerne, ofrede man et dyr, som regel et lam, et såkaldt kirkelam. En skik, der også er kendt fra mange gamle bondegårde.

Lammet blev i de fleste tilfælde sikkert begravet på byggepladsen. Men det er ikke utænkeligt, at det i dele af landet har været almindeligt som et indvielsesritual at ofre et lam på kirkens loft. I 1971 blev der på Simmerbølle kirkes kor (Langeland) fundet dele af et lammeskelet. Og der er ligeledes fundet store dyreknogler i Tullebølle kirke.

I følge folketroen blev kirkelammet en "vare", dvs. at den, der i mørkningen så lammet, fik et varsel, oftest om et snarligt dødsfald. Denne overtro er knyttet til fx Tamdrup, Torsager og Tømmerup kirker.

Spærstivere på kirkens loft.

Tag og loft

Kirkens romanske tagværk i eg er i behold, med let krummede spærstivere, der leder tanken hen på spanterne i en båd.

I loftsgulvet er der en lem, lige over indgangen fra våbenhuset. Loftsgulvet er af nyere dato, men her kan have været en loftslem fra kirkens første dage.

På kirkeloftet ligger en stor trætaljeblok, omkring en halv meter høj. Den har sandsynligvis i tidens løb været brugt, når forskelligt byggemateriale skulle hejses op på loftet. Men i sin tid, før kirketienden blev bortfæstet, kan den meget vel have været ophængt over loftslemmen til brug, når tiendekornet skulle anbringes på kirkens loftsgulv, som det var almindeligt. Et hejseværk til dette formål er bevaret på loftet i Thorstrup kirke ved Varde.

Hvor en kirke fik hvælvinger, blev der ofte ved kirken bygget en kirkelade til tiendekornet, som fx ved Øster Nykirke ved Nr. Snede.

Men hvorledes har kirkens tag oprindelig været beklædt? De første kirker fik sikkert tag af træspån, som man endnu kan se det på de sønderjyske klokkehuse og på Tønder og Tinglev kirkers tårne. Men også græstørv, lyng, tang eller rør og strå har været anvendt. Den sidste stråtækkede kirke lå i Oksby ved Varde. Den blev nedrevet i 1890.

Ådum kirke er i dag tækket med bly, som er det mest almindelige tækkemateriale i Jylland.

Kirken indvendig

Det ydre, soklen, kvadrene, vinduerne, indgangene, det er stort set bevaret uændret fra kirkens første tid.

Kragsten med tovsnoninger.

Men hvorledes har Ådum kirkes indre set ud i den romanske tid?

I skibets vestende, inden for dørene, stod døbefonten. Dåben var jo den nødvendige indgang til menigheden.

Gulvet har sikkert været sandgulv, og sandsynligvis har kirken fra begyndelsen haft bræddeloft. En del kirker, fx Sædding, blev dog bygget med åben tagstol, dvs. at der var åbent op til taget.

Der kan have været en muret stenbænk langs med skibets vægge. Men der var ellers ikke siddepladser i kirken, som vi ser det i dag.

Almindeligvis stod menigheden op under gudstjenesten, med deres opmærksomhed rettet mod øst, hvor kirkens altre stod.

Inde i koret stod højalteret. Men desuden var der i skibet normalt et sidealter på hver side af korbuen, som adskiller kor og skib. Sidealteret mod nord, i kvindesiden, var ofte viet til Jomfru Maria, mens alteret i syd var viet kirkens værnehelgen.

I Henne kirke er Mariaalteret bevaret. Alterskabet med Maria med Barnet står på sit oprindelige alterbord i skibets nordøstlige hjørne. Og i Outrup kirke bliver det sydlige sidealterbord i dag benyttet som underbygning for prædikestolen.

I Ådum kirke er der i dag ingen synlige spor efter sidealtre.

Korbuen har smukke tovsnoninger på de fremspringende kragsten, der i sin tid har båret kirkens store korbuekrucifiks.

De små højtsiddende vinduer har ikke ladet meget lys slippe ind. Men ved kirkelige højtider har fakler, anbragt i holdere på kirkerummets vægge, sikkert oplyst rummet og givet det et festligt præg.

GOTISKE TILBYGNINGER

Den gotiske stil kom til landet omkring 1250 og prægede dansk bygningskunst helt frem til midten af 1500-tallet.

Gotikken havde sit udspring i Nordfrankrig, og dens kendetegn var først og fremmest det opadstræbende. Det kommer til udtryk i bygning af kirketårne, i aflange dekorationer, såkaldte blændinger, på gavltrekanter og i kirkerummets hvælvinger. På øerne fik mange kirker trappegavle, hvilket yderligere forstærker det opadstræbende.

Tårnet

Langt de fleste af landets kirker fik nu tilføjet et tårn mod vest, og nu blev klokkerne ophængt her.

Tårnet er ikke bygget af hensyn til klokkerne. De hang lige så godt i et klokketårn af træ. Nej, der er simpelthen tale om, at en ny stil dikterer, at et tårn nu engang hører med til en anseelig kirke.

På øerne skal man lede længe for at finde en kirke uden tårn. De kullede kirker, dvs. kirker uden tårn, finder vi især i Nord- og Vestjylland, fx Skarrild og Arnborg kirker.

Ådum kirkes tårn er, som vanligt, bygget ved kirkens vestgavl. Det er lidt smallere end skibet. Dets underste del er mod syd og vest opført af granitkvadre fra skibets vestgavl. Den nederste nordre del, der i dag er hvidkalket, har rå kampesten. Den øverste del af tårnet er opført i munkesten.

Tårnet har været væsentligt højere. I 1754 havde kirkens ejer, forvalter Steno Rasch på Lundenæs, ladet tårnet restaurere. Samme år skrev præsten i Ådum, at kirkens tårn var højt og anseeligt. Men i 1808 har tårnet muligvis været brøstfældigt, og de daværende kirkeejere (se side 56) fik tilladelse til at nedtage 5-6 alen, ca 3,5 m. Men de brød 8 alen ned, 5 m! - Ved den lejlighed fik tårnet vel sit nuværende pyramidetag, Der kun lige hæver sig over skibets.

Tårnet, der i dag er tækket med røde teglsten, har tre glamhuller mod henholdsvis syd, vest og nord.

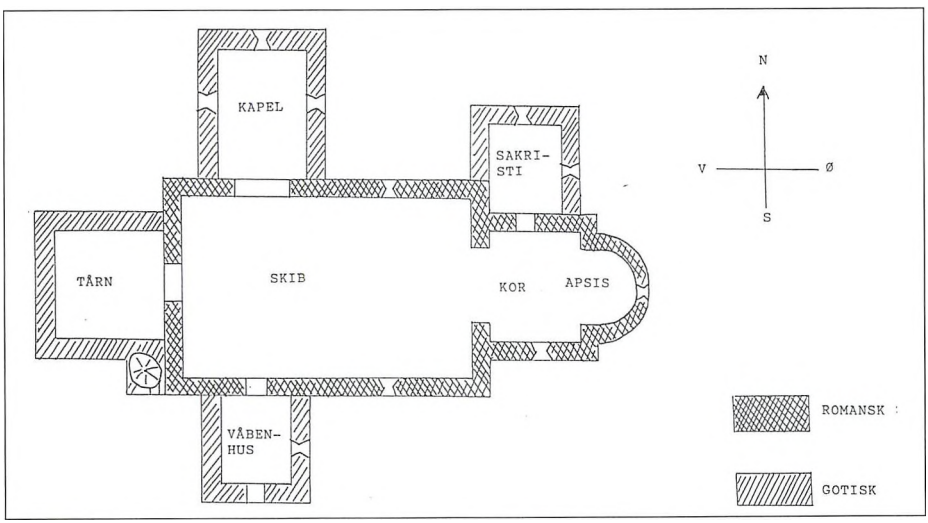

Landsbykirkens grundplan.

"Jeg ringer og kimer..."

Kirkeklokkerne kom til Danmark med kristendommen. De blev et vigtigt symbol på den nye tro og dermed en fast del af kirkernes udstyr.

Klokkerne er støbt af malm, som består af ca. 80% kobber og 20% tin.

Klokkedåb

Inden en klokke blev taget i brug, blev den indviet og navngivet af biskoppen. Det fandt sted ved en højtidelig ceremoni, en "klokkedåb". Først da var klokken klar til at varetage sine opgaver.

De ældste klokker er uden indskrift, mens yngre, fra 1400-1500-tallet og frem, som oftest bærer støberens initialer eller mærke og klokkens navn. Mange gange også et vers eller en påmindelse. Stauning kirkes store klokke, der stammer fra 1638 (omstøbt 1913), bærer verset:

JEG RINGER OG KIMER TIL HØJTIDSTIMER TIL HJERTERNES MØDE MED GUD

Messeklokken

Hver kirke fik med tiden flere klokker, oftest to store og en lille.

De store klokkers opgave var rettet udad. De skulle kalde sognet til kirke. Den lille klokke, en såkaldt messeklokke, var til brug inde i kirken. Ved et kirkemøde i Rom 1215 havde paven fastslået, at brød og vin under messen virkelig blev forvandlet til Jesu legeme og blod. Forvandlingens højtidelige øjeblik blev over for menigheden markeret med messeklokkens ringen.

Enkelte kirker, fx Brøns kirke i Sønderjylland, har på korets tag bevaret et lille messespir, hvori klokken har hængt. De sjældne messeklokker kan i vores del af landet ses i såvel Stauning som Dejbjerg, hvor de hænger under korloftet, sikkert deres oprindelige plads.

Klokkens brug

I ældre tid havde klokkeringningen to formål: dels at forjage det onde fra sognet, dels - og først og fremmest! - at forkynde, hvad der skete i kirken.

I dag har klokkerne fire væsentlige opgaver: 1) at kalde til gudstjeneste og kirkelige handlinger, 2) at sprede budskaber, fx om dødsfald (sjæleringning), 3) at markere fest- og højtidsdage, og 4) at advare mod fare. Varsling om radioaktivt nedfald var gældende indtil 1993.

Fra 1300-tallet blev der på landet morgen og aften ringet til bøn. Mariaringningen, som den blev kaldt, bliver praktiseret den dag i dag, når landets kirkeklokker dagligt "ringer solen op og ned".

Klokkernes skæbne

I 1500-tallet blev der brug for malm til støbning af kanoner.

1526 fik Frederik I bispernes tilladelse til at konfiskere kirkeklokker efter den regel, at dersom, en kirke havde tre klokker, skulle den største og den mindste afleveres. Havde kirken to store klokker, måtte den beholde den mindste. På den måde fik kongen indsamlet i alt 1180 af landets kirkeklokker.

Det blev til mange tons malm. En klokke af almindelig størrelse vejer vel en ton. Danmarks største klokke, som hænger i Vor Frue kirke i København vejer ca. fire tons.

Også under Christian IV forsvandt mange klokker fra landets kirker. Trods alt hænger der i dag i danske kirker omkring 600 klokker fra middelalderen.

Kirkeklokken

Klokkens slanke form vidner om stor ælde. Den bærer ingen indskrift, og må vel være fra 1300-tallet.

Kirken har sandsynligvis haft endnu en stor klokke, ældre end den nuværende. Denne klokke, som da har været i brug fra kirkens opførelse, er forsvundet, muligvis konfiskeret og omstøbt under 1500- eller 1600-tallets krige.

En forgyldt vindfløj på tårnet bærer årstallet 1920.

I tårnets nordvesthjørne er der et trappehus, der virker som en forlængelse af skibets nordside. Trappehuset med højredrejet vindeltrappe er opført i munkesten og har en fladbuet dør i en spidsbuet blænding.

Tårnet fik samtidig med dets opførelse et krydshvælvet underrum med retkantede ribber. I underrummets nordmur er der en tilmuret, falset dør. Ofte fungerer tårnets underste del som indgang, fx i Velling. Har det også været tilfældet i Ådum, inden trappetårnet blev bygget? Eller har døren haft forbindelse til vindeltrappen? Hvorfor ellers en (indvendig) norddør i tårnrummet? Har der her måske ganske enkelt været et hul til brændsel til kirkens kakkelovn?

Der er rundbue mellem underrummet og skibet.

Våbenhuset

Mange kirker fik i denne tid - ud over tårnet - andre, mindre tilbygninger, fx et sakristi ved koret, til kirkens hellige kar og bøger (Lønborg kirke), eller et kapel for herremanden på den nærliggende herregård (Ulfborg kirke).

Men bortset fra tårnet var den hyppigst forekommende tilbygning et våbenhus, som regel ud for kirkens syddør.

I sengotisk tid, måske samtidig med tårnet, fik Ådum kirke på skibets sydside, ud for mandedøren, et våbenhus.

Det er forneden opført af kampesten, foroven af munkesten. Over den fladbuede dør er gavltrekanten dekoreret med to bånd á to savskifter.

Våbenhuset var kirkens entré og vindfang. Traditionelt er den lille byg-ning blevet opfattet som det sted, kirkegængerne kunne sætte deres våben fra sig, inden de trådte ind i Guds hus. Men betegnelsen "våbenhus" peger nok snarere på den kendsgerning, at landeværnets våben til tider blev opbevaret her. Fx blev der efter landmilitsens oprettelse i 1701 opsat et såkaldt kongeligt geværskab i Outrup kirkes våbenhus. Det indeholdt 39 musketter og patrontasker. Landmilitsens lokale samlingsplads for vores område har sikkert været Lyne kirke, hvor der i våbenhuset var et solidt skab af norsk fyr, beregnet til 22 flintebøsser samt krudt og kugler. Også Skjern kirke fik et geværskab. Det blev opstillet i 1703 og rummede 22 flintebøsser.

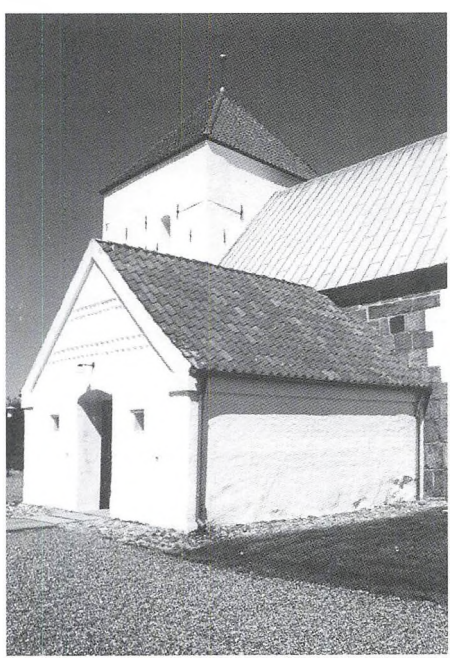

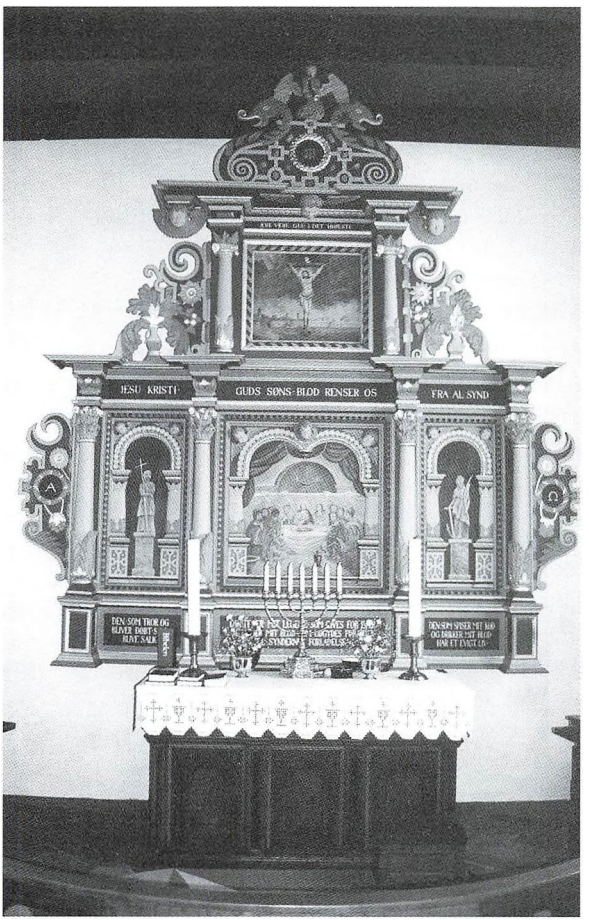

Men våbenhuset har sine steder haft andre formål. De har været anvendt til redskabsrum for graveren, til ossuarium (benhuse) og til skriftesteder. Flere sønderjyske våbenhuse har stadig kamin og de lave, murede bænke fra den tid, rummet blev brugt til skolestue, således fx i Roager ved Ribe.

Det er en kendt sag, at de bornholmske (rund-) kirker er bygget, så befolkningen i ufredstider her kunne søge beskyttelse og samtidigt forsvare sig mod fjenden. Sandsynligvis er mange andre kirker og deres tilbygninger opført med samme formål for øje. For eksempel har Tranebjerg kirke på Samsø og Hjortshøj ved Århus skoldehuller i tårnet. Vilslev kirke ved Ribe har et våbenhus med skydeskår, og i Sdr. Bork kirkes våbenhus er der ved døren bevaret huller til en bom, der kunne stænge døren mod en fjende udefra.

Gotiske vinduer

Med gotikken fulgte større vinduer, især på kirkens sydside, solsiden. De fik foroven en spids eller en flad bue.

Ved Ådum kirke blev nordsidens tre romanske vinduer - heldigvis, vil vi i dag sige! - bevaret.

Mod syd blev de tilsvarende tre vinduer udskiftet med store firkantede sprossevinduer i fladbuet blænding.

Kirkens tårn har mod vest et tilsvarende, lidt mindre, sprossevindue.

EFTER REFORMATIONEN

Med de gotiske tilbygninger og ændringer var kirkebygningens ydre stort set afsluttet. Reformationen og de efterfølgende stilarter, renæssance, barok og klassicisme, kom kun i ringe grad til at præge selve bygningen. Men til gengæld blev kirkens indre påvirket af dem, særlig hvad inventar angår.

Den katolske tid i Danmark sluttede med reformationen i 1536. Det betød, at kalkmalerier blev malet over og helgenbilleder og sidealtre fjernet. Døbefonten blev flyttet op i koret, tæt til alteret, hvor den efter Luthers mening hørte hjemme.

Alle kirker fik nu prædikestol, som regel ved sydvæggen (i Vedersø er den dog i nord!), og stolestader.

Enkelte steder blev en katolsk altertavle udskiftet med en ny.

Prædikestolen skal være smukt hævet ved kirkens sydvæg for Guds ords skyld, og fordi alle i kirken skal kunne se præsten og tydeligt høre, hvad han siger.

Af praktiske grunde anbringes prædikestolen op mod et vindue, så præsten kan have let ved at se om vinteren og ikke mindst, når alderen svækker hans øjne.

Fra Peder Palladius' visitatsbog, ca. 1541

Alteret

Det murede alterbord i Ådum kirke er beklædt med et fyrretræspanel i renæssancestil. Arkadefelterne er nymalede efter gamle spor.

Kalken og disken er fra 1806, fremstillet af L.A.P. Thun, Varde. Stagerne er sengotiske, fra 1500-tallet, med spor efter tre fødder.

Altertavlen

Omkring 1600 blev den katolske altertavle udskiftet med en ny, den nuværende, i renæssancestil. Sandsynligvis er det den altertavle, Las Nielsen lod fremstille, mens han var kirkeværge. (Se side 21).

Men endnu i midten af 1700-tallet var den gamle altertavle bevaret. I 1754 meddelte Ådums præst, at der i kirken var en katolsk altertavle af eg, formet som et skab med to døre. Indvendig var et billede af Skt. Peter og den halte mand, han helbredte. Præsten mente derfor, at kirken kunne være viet til Skt. Peter.

Den altertavle, vi ser i dag, er i egetræ. Dens nederste del bliver af korintiske søjler delt i et midterparti og to mindre sidefelter. De glatte søjler synes at vokse op af akantusbladstykker.

Topstykket flankeres af to joniske søjler, ligeledes med akantusblade om fodstykket. Foroven krones topstykket af et trekantet felt (kartouche), hvis rande er formede som delfiner (?) og som øverst har en engel, der blæser i basun.

Tavlen er forsynet med kartouchevinger, dvs. rammeagtig udsmykning, der ved topstykket er prydet med blomsterfyldte vaser.

Altertavlens midterfelt viser et maleri af nadveren. Til venstre et billede af Troen, til højre Håbet, alle tre med bueslag, der hviler på søjler. Topstykket fremstiller korsfæstelsen. Der er fundet en signatur: M.S. 1830.

Altertæppet

I juni 1991 blev nogle Ådum-boere enige om at henvende sig til andre interesserede med henblik på at sy et nyt altertæppe til kirken.

Initiativgruppen var Anna Bjørslev, Mette Højlund, Doris Eskildsen og Emmy Kjeldsen.

En henvendelse til lærer Karsten Juul Larsen, Gundesbøl, med opfordring til at tegne forlæg til motiverne i altertæppet gav som resultat en meget smuk skitse, som der senere blev syet efter.

Der blev annonceret i lokale blade, og 23. februar 1993 mødte 18 interesserede op til en første orientering om det ambitiøse projekt.

Derefter gik man i gang med at sy.

25. november 1994 var arbejdet tilendebragt og tæppet anbragt foran alteret. Og 27. november, 1. søndag i advent, blev det smukke altertæppe indviet.

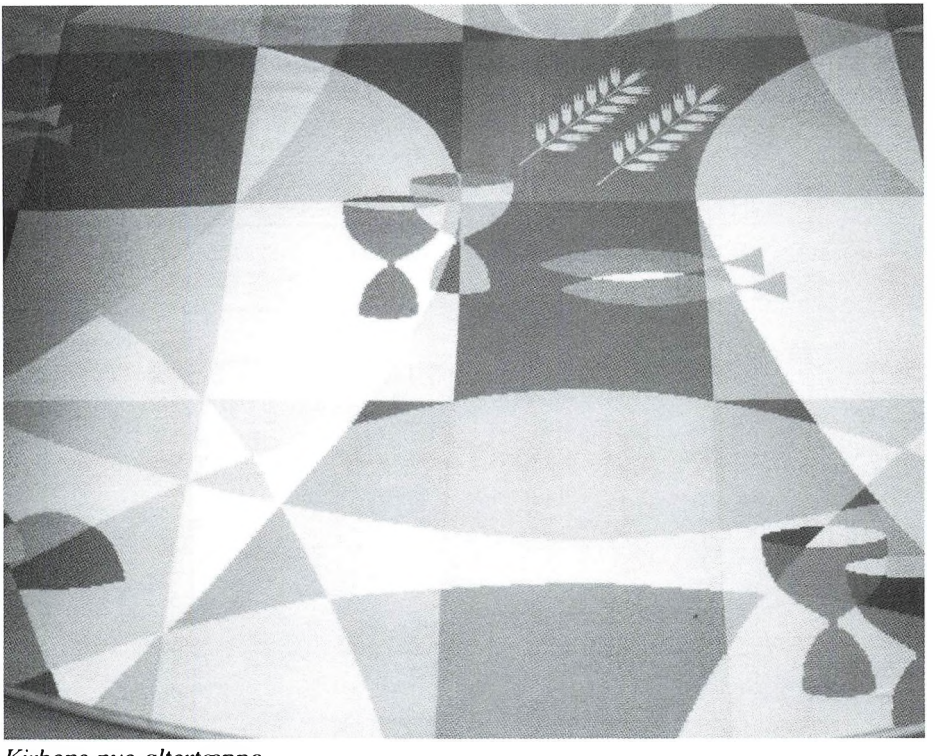

Kirkens nye altertæppe.

Monstransskab?

Til venstre for alteret, mod nord, er der i muren en firkantet fordybning. Har der her været et monstransskab? Måske i lighed med det, der befinder sig i Hee kirke?

I katolsk tid blev det indviede alterbrød, hostien, opbevaret i en skål af ædelt metal. Præsten viste ved altergang skålen frem for menigheden. Det latinske ord monstrare betyder at vise. For at beskytte monstransen fik den ofte sit eget aflåselige skab i kirken.

Eller har åbningen blot været et skab til opbevaring af kirkens hellige kar og bøger, som i Hørning kirke ved Randers?

Nogle har foreslået, at hullet måske kunne være resterne af et spedalskhedsvindue, hvorigennem de syge har kunnet få del i messen og nadveren. Det har det næppe været. Spedalskhedsgluggerne var anbragt lavt, da nadveren modtages knælende, som regel på korets sydvæg, og de var oftest runde, som fx i Bølling og Ferring ved Lemvig.

Prædikestolen

Prædikestolen er ligeledes fra 1600-tallet, fra Las Nielsens tid. Den ligner meget prædikestolen i Skjern kirke, der er fra 1627 og tilskrives billedskæreren BNVK, der sikkert havde sit værksted i eller omkring Viborg.

Prædikestolen er skåret i egetræ og har 5 tredelte fag, adskilt af søjler med evangelisterne og deres attributter samt Verdens Frelser og Skt. Peter.

Reliefferne i storfelterne viser (fra venstre) Evas skabelse, Bebudelsen, Den hellige Nat, Korsfæstelsen og Opstandelsen.

Under storfelterne, i fodfelterne, er der udskårne kvindefigurer, der i deres hænder holder symbolske genstande. Mellem figurerne er der løvehoveder eller -masker.

I forskellige beskrivelser af Ådum kirke kan man læse, at dyregruppen nederst på prædikestolen, i hængeornamenterne, omfatter, fra venstre, hare (el. hund, ræv, svin), hund (el. ræv), ørn, pelikan og hjort. Men, men....

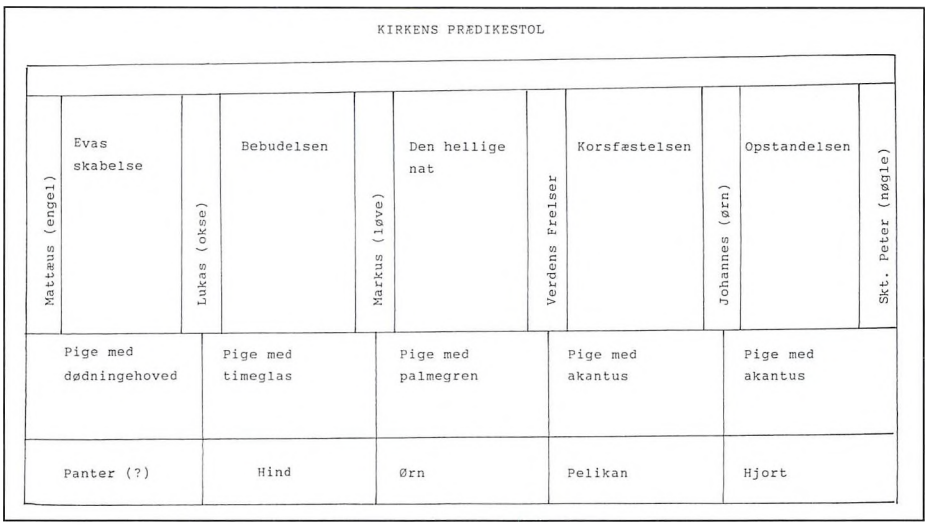

Kirkens prædikestol.

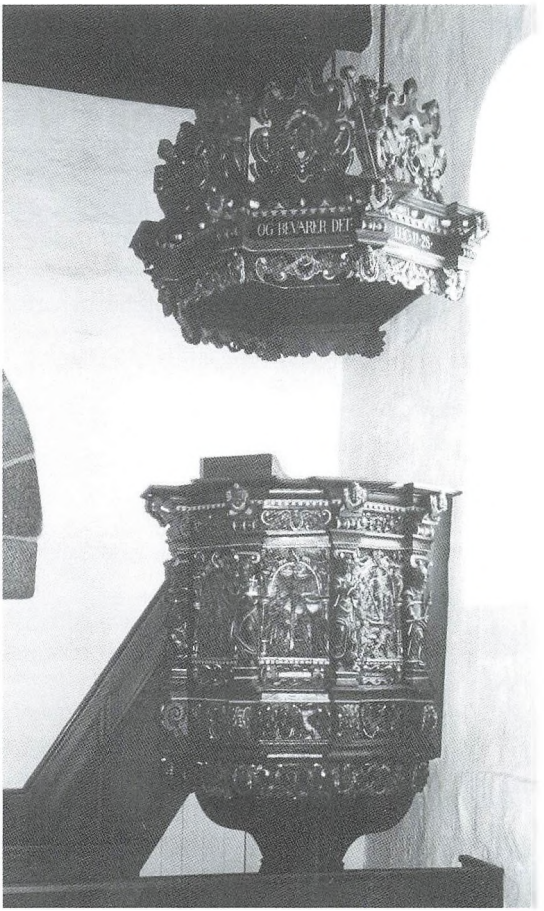

Øjensynligt har billedsnideren haft kendskab til dyrenes symbolske betydning, og det var vigtigt. Men hans viden om de enkelte dyrs anatomi, har været begrænset.

Det første dyr i gruppen kan forestille, som nævnt ovenfor, en hare, hund, ræv eller et svin. Det er ikke nemt at se! Hvorfor ikke en panter, det gode dyr? Lyder det usandsynligt? Panteren levede tidligere i Palæstina, hvor den holdt til i bjergslugterne.

I Højsangen 4,8 hedder det:

"Kom med mig fra Libanon, brud, kom med mig fra Libanon, stig ned fra Amanas tinde, fra Senirs og Hermons tinde, fra løvers huler, fra panteres bjerge!"

Profeterne omtaler også panteren i deres forkyndelser.

Den islandske Physiologus, oldtidens naturhistorie, skriver smukt om panteren:

"Der er et dyr, som hedder pantera, som har en broget og smuk farve og er blid af karakter. Når den æder og er mæt, lægger den sig til at sove. Tre dage efter vågner den og brøler, og sammen med brølet kommer der en sød duft ud af dens mund. Og dyrene hører dens stemme både nær og fjern og følger duften. Men dragen kryber ind i jordhulen og ligger, som om den var død. Men de andre dyr følger panteren, hvor den går.

Således drog også Vor Herre Jesus Kristus, som er den sande pantera, de mennesker fra Djævelen, som han havde haft før. For pantera betyder den, der griber alle ting."

Stenbilleder af panteren findes fx i Nr. Snede og Vinderslev kirker.

Skal det første dyr forestille en panter, vil det passe fint. Dermed kan dyrerækken nemlig blive et symbol på det gode. I Bibelen er beskrevet mange dyr, og de er opdelt i rene (gode) og urene (onde).
Det næste dyr i rækken skulle være en hund eller ræv.
Se på det! Det er en hind!
Også hjorte var tidligere meget almindelige i Palæstina. I Bibelen omtales de altid som et symbol på skønhed og hurtighed.
I Salmernes Bog 18, 32-34 står der:

"Ja, hvem er Gud uden Herren, hvem er en klippe uden vor Gud, den Gud, der omgjorde mig med kraft, jævnede vejen for mig, gjorde mine fødder som hindens og gav mig fodfæste på højene."

Det tredje dyr er en rovfugl, omgivet af sine unger. Måske en ørn, i så fald - og sandsynligvis - et symbol på evangelisten Johannes. Men også et Kristussymbol: faderen eller moderen, der vogter sine små.

Fjerde dyr er - eller skal forestille - en pelikan, men ligner egentlig mere en rovfugl.
Pelikanen er en hellig fugl. Physiologus siger, at den giver sit hjerteblod til sine unger, når den piller dun til deres rede. Dermed bliver den til et Kristussymbol.
Senere afbildninger viser ofte pelikanen med unger i en rede.
I en af Davids Salmer hedder det:

"Jeg ligner ørkenens pelikan. Om natten ligger jeg vågen og jamrer ensom som fuglen på taget."

- Et billede på det skrøbelige jordeliv. I middelalderens symbolik brugte man det til at fortælle, at Kristus satte sig ud over denne forkrænkelighed ved at vælge den evighed, som dommedagsprofetierne prædikede om.

Endelig er der hjorten, som har fået sin symbolske betydning gennem Davids Salme 42, v. 2, hvori det hedder:

"Som hjorten skriger efter rindende vand, således skriger min sjæl efter dig, o Gud."

(Sml. Den Danske Salmebog 377:" Som tørstige hjort monne skrige".)

Zoologisk videnskab var ikke billedskærerens sag. Det, der var vigtigt for kunstneren, var at vide, hvilke dyr, der var rene og urene, gode og onde, og hvad de hver især symboliserede.
Om pelikanen lignede en pelikan eller panteren en panter, var underordnet.

Lydhimmelen

Lydhimmelen er samtidig med prædikestolen. På dens hjørner er der englefigurer, der på ryggen har spor efter nu forsvundne vinger. Figurerne holder hver et lidelsesredskab(?) i deres hånd: søjle, hammer, timeglas(?), kors og kugle (eller svamp?) på en stang. Engel nummer to fra venstre havde mistet sit redskab. Ved restaureringen i 1939, hvor også prædikestolen blev sat i stand, fik den sit nuværende redskab, hammeren.

Døbefonten

Døbefonten af granit er romansk og samtidig med kirken. Den hører til den

vestjyske, glatkummede type og ligner den, der står i Sdr. Bork kirke.

Dåbsfadet er fra 1830.

Fontehimmelen

Fontehimmelen er fra ca. 1625.

Under restaureringen i 1939 vedtog menighedsrådet, "- at lade paasætte nogle Englehoveder, som i Tidens Løb er mistet paa Fontehimmelen. Arkitekten mente at kunde faa dette Arbejde udført for en 60 Kr." - Som forbillede blev prædikestolens englehoveder anvendt.

Fontehimmelens formål var oprindeligt at tjene som låg over døbefonten. I Sønder Bjert ved Kolding kan man på korloftet stadig se den kontravægt, der holdt fontehimmelen oppe.

Himmelens udskæringer og øvrige dekoration skulle også henlede menighedens opmærksomhed på, hvor vigtig døbefonten var.

Et af felterne på fontehimmelen har initialerne VLSB. Det kan stå for Visti LasSøn Bindesbøl, der havde livsbrev på fæstet af kirketienden og var søn af herredsfoged Las Nielsen, og iøvrigt også selv herredsfoged.

Skriftestolen

Skriftestolen, der tidligere har været bredere, står på sin oprindelige plads, nemlig nord for alteret. Degnestolen, der blev fjernet ved restaureringen i 1939, havde sin plads syd for alteret.

Skriftestolen har malede blomster i barokstil. Øverst på døren står NIS og et sammenslynget SC. Midt på står DOMNI (DOMINI= Herrens) 1699. Ordet ANNO, året, mangler.

Skriftemålet, som i den katolske tid havde været en vigtig del af kirkelivet, blev bibeholdt efter reformationen.

Ganske vist blev det ikke mere krævet ved kirkegang, men det var fortsat en betingelse for at modtage nadveren, at man havde skriftet for præsten og fået syndsforladelse.

Stolestaderne

Stolestaderne med fantasiblomster og relieffer af personer i samtidig påklædning er typisk for den vestjyske ungrenæssance i slutningen af 1500-tallet.

Reliefferne kan minde om de tilsvarende på Nr. Nebel kirkes stolestader. De er dateret 1576.

Kvinderne sad i skibets nordside, mændene i sydsiden. En skik, der er bevaret ganske få steder i landet, fx på Lyø. Opdelingen kommer dog stadig frem, når man ved kirkebryllup sætter brudens familie i nord og brudgommens i syd.

"Af hvilken Grund Skulle Qvinder stande paa Mands venstre Haand i Kirken? - Af den Grund, at Eva var skabt af Adam hans venstre Side!"

Fra: Lucidarius.
En Folkebog fra Middelalderen.

NIELS CHRISTENSEN LUND
AF BANDSBØL
FØD TIL VERDEN 1729
DØD FRA VERDEN 1816

IEG HAR NAADE FUNDEN
OG HAR OVERVUNDEN
IESUS STOD MIG BIE
DØDEN MIG EY SKRÆKKER
IESUS MIG OPVÆKKER
HAN HAR GIORT MIG FRIE
HISSET HOS MIN FRELSER KIÆR
SEIERSKRONE IEG MAAE BÆRE
HER ER GODT AT VÆRE
VÆR TRO IND TIL ENDEN
SAA SKAL DU FAAE LIVSENS
KRONE HALLELUIA

Sten med gravvers i tårnrummets sydvæg.

Brudeskamlen

Fra 1600-tallet blev det almindeligt at forsyne alterpartiet med en fast, fælles knæleskammel til brug ved altergang. Til da havde man benyttet løse, som regel en-mands skamler.

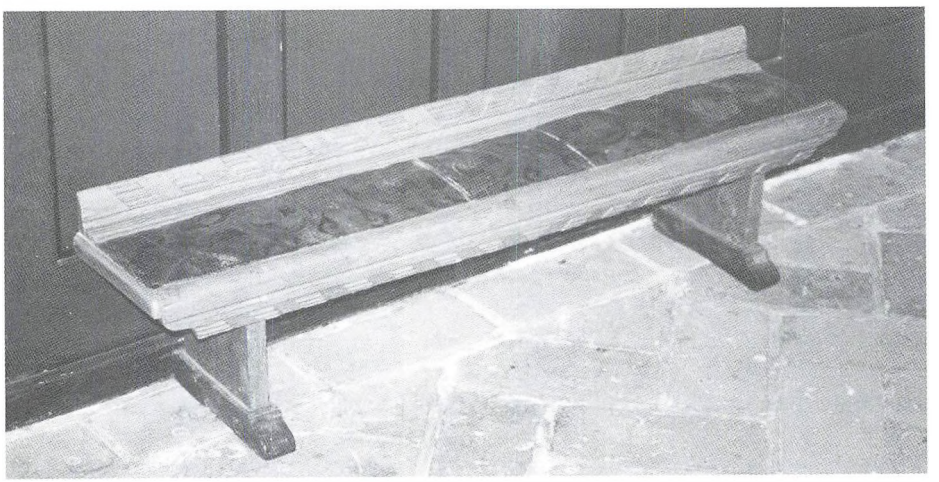

Brudeskammelen.

Skriftestolen.

Sønderjyderne holdt dog fast ved den tidligere skik og benyttede de løse skamler helt op i 1900-tallet.

Den lille bænk i Ådum kirke er næppe en knæleskammel, hvilket man kan forvisse sig om ved at forsøge at knæle på den hårde forkant.

Det er sikkert en brudeskammel fra tiden omkring 1800.

Der er flere eksempler på, at en brud eller brudgom har foræret deres kirke en bænk, som de og andre brudepar kunne tage plads på straks efter vielsen. På Nationalmuseet er der en brudeskammel, som stammer fra Aggersborg. På dens ryg står ordene: "Kvinderne skulle være deres mænd underdanige."

Ådums brudeskammel blev restaureret i 1994. Efter sigende er der i dens sæde hø fra Stoustrup enge.

Pengeblokken

Kirkens indtægter kom i gammel tid også fra de penge, der blev lagt i pengeblokken. Den stod som regel, som i Ådum kirke, ved indgangen, så kirkegængerne blev mindet om at lægge et bidrag. Ofte var pengeblokkene solide træstokke, beslået med jernbånd og forsynet med to eller tre forskellige låse, som fx i Stauning kirke. Præsten, herredsfogeden og evt. kirkeværgen havde hver sin nøgle,

forskellig fra de andres. Ingen af dem havde således mulighed for at "låne" af pengeblokkens indtægter.

Pengene i blokken gik dels til kirkebygningen, dels til sognets fattige.

Derfor var der ofte to rum i blokkene med hver sin åbning foroven.

Kirkestævnetavlen i Ådum

Står man i Ådum kirkes skib, ser man til højre for indgangsdøren en hvid træplade med bogstaverne K.st. for "Kirkestævne".

Skiltet er i den ene side monteret i et hængsel, så det kan (kunne) drejes med bagsiden, uden meddelelse, udad, eller med forsiden udad, så kirkegængerne kunne blive orienteret om, at der efter gudstjenesten var kirkestævne.

Om kirkestævne

Efter en bestemmelse i Christian V's Danske lov fra 1683 skulle enhver sognepræst fra prædikestolen give menigheden oplysning om kongelige forordninger, som var blevet sendt til ham fra København.
Dette skulle finde sted ved et såkaldt kirkestævne.

Men i 1824 kom der fra Kancelliet til de enkelte sognepræster følgende forordning:

"Præsterne maa ej lyse paa Prædikestolen for noget som ikke billigen dertil henhører, og som den Christen Kirkes Bøn ikke udkræver, men kand paa Landsbyerne skikkeligen efter Kirketjenesten paa Kirkegaardene forrettes."

Ofte blev det nu degnen, der efter højmesse på kirkegården oplæste bekendtgørelserne for menigheden. De mere verdslige sager blev dog bekendtgjort af sognefogeden.

Efter 1870 blev det almindeligt, at kirkestævnet blev kaldt sognestævne.

Uden for kirkedøren ved Horne kirke på Sydfyn er der en firkantet sten, hvorpå degnen eller sognefogeden efter sigende har stået, når meddelelserne ved kirkestævne blev oplæst.

Lysningen, dvs. indvarslingen, til kirke- eller sognestævne skete nu ganske enkelt ved, at der på kirkemuren eller et andet synligt sted blev ophængt et skilt med ordene: "Der lyses til Sognestævne", et "B" for "Bekjendtgørelser" eller "K.st" for "Kirkestævne, en skik, der endnu i 1950'erne mange steder var i brug.

Kirke- eller sognestævne ophørte formelt ved kommunalreformen i 1970, der afskaffede begrebet sognefogeder. Men så sent som i 1972 bliver kirkestævne omtalt i forbindelse med kommentarer til Valgmenighedsloven af 1963.

TAK FRA ÅDUM KIRKE FOR ALTERDUG OG BODSSKAMMEL

Fyldt kirke til høstgudstjeneste

Menigheden fyldte søndag Ådum kirke til høstgudstjeneste, i taknemmelighed over den lige overståede gode høst, hvor pastor Højlund talte over dagens tekst.

Gudstjenesten samlede også beboerne på De gamles Hjem i opholdsstuen, hvor det nyinstallerede lydanlæg, med direkte transmission fra kirken, blev indviet.

Høstens kendte salmer og præstens ord blev modtaget med stor interesse og med håbet om, det ville blive til glæde for nuværende og kommende beboere.

Fra prædikestolen takkede pastor Højlund en af hjemmets beboere, Ane Poulsen, Gundesbøl, for et af hende skænket beløb til kirkens udsmykning, som var blevet brugt til restaurering af en bods- og bedeskammel, som i første omgang var blevet anset som en brudeskammel fra 1700-tallet. Ligeledes takkede præsten for en alterdug i knipling, skænket af Margrethe Hansen, Skodsbøl. Nu har kirken to duge, som vil blive skiftet advent og pinse.

Fra: Vestkysten 10. september 1984

Den nye kniplede alterdug er i brug fra pinse til advent, den hvide broderede, skænket af Lisbeth Vestergaard, fra advent til pinse.

RESTAUREREINGER

I en Landsbykirke

Vi sad i Landsbykirken.
En raa Novemberhimmel
Oplyste svagt langs Muren
Den fugtiggrønne Skimmel.

Støv laae paa alle Bænke.
Af Malerier spored
Man kun den flinke Ungdoms
Haandtegninger i Choret.

Det eneste Par Engle,
Som fandtes, laae i Gruset,
Ormstukne, invalide,
Henslængt i Vaabenhuset.

Emil Aarestrup, 1836

Kirkeejerne havde, som nævnt side 56, en pligt til at vedligeholde kirkebygningen.

På kirkens sydside står med smedejernstal 1652. Det vidner sikkert om en større restaurering, eller i hvert fald en omsætning af skibets mur.

1754 lod kirkens daværende ejer, forvalter Steno Rasch på Lundenæs, kirkens tårn restaurere. En præsteindberetning fra samme år omtaler tårnet som højt og anseeligt og tækket med blå og røde tagsten. Til minde om restaureringen lod Steno Rasch forbogstaverne af sit navn og årstallet sætte på tårnet.

Kirkerne forfalder

Men i slutningen af 1700-tallet og begyndelsen af 1800-tallet lå interessen for de gamle bygninger på nulpunktet, hvilket versene fra Emil Aarestrups digt giver et billede af.

I Tiset kirke ved Århus, for eksempel, var et vindue i nordsiden så ødelagt, at "-præsten kunne ikke have en bog liggende på prædikestolen, når det blæste fra nord!"

Baggrunden for elendighederne var først og fremmest de økonomiske forhold. De fleste kirker var på den tid privatejede, og selv om nogle kirkeejere opfyldte deres forpligtelser med hensyn til vedligeholdelsen, så var der mange, der sparede. På den måde fik de overskud til sig selv af kirketienden.

Ny interesse for kirkebygningerne

Med romantikken i begyndelsen af 1800-tallet begyndte interessen for middelalderens bygningsværker at vågne. Det førte til omfattende restaureringer af de danske landsbykirker.

I 1879 er Ådum kirkes korgavl blevet omsat, hvilket smedejernsårstallet vidner om.

Ved den lejlighed blev Las Bindesbøls ligsten neden for gavlen delvist ødelagt af nedfaldne kvadre.

I 1938 vedtog menighedsrådet at lade arkitekt Aage Bugge fra Varde forestå en indvendig restaurering af kirken.

Kunstmalerne Georg Kristiansen, Silkeborg, og Pedersen, Ringkøbing, forestod rensning og konservering af prædikestolen, lydhimmelen og skriftestolen.

Det øvrige arbejde blev udført af lokale håndværkere, murer Ole Hansen, tømrerne Marius Nielsen og Thomas Pedersen, smedemester Otto Mortensen og malerne Viggo og Aage Hansen.

På bænken nærmest orgelet på sydsiden helt inde ved muren har malermester Aage Hansen under bænken sat sin autograf.

Kirkens norddør, kvindedøren, der havde været tilmuret, blev under restaureringen genåbnet. Inden for døren stod dengang kirkens fyringsanlæg. Ved at benytte den genåbnede norddør undgik varmemesteren fremover at transportere kul og aske gennem kirkerummet via våbenhuset.

Inden restaureringen var afsluttet blev det vedtaget at installere elektrisk lys i kirken. Samtidig modtog man et tilbud fra metalstøber H.P. Iversen, Hjørring, om levering af en 16-arms lysekrone til 410 kr. Den gamle lysekrone ville man beholde, men lade den ombygge til elektrisk lys.

Restaureringen, der blev afsluttet juli 1939, kostede ca. 15.000 kr.

Altertavlen restaureres

I 1958 vedtog menighedsrådet at lade kirkens altertavle restaurere. Den var sidst blevet istandsat 1891.

Kunst- og kirkemaler Georg Kristiansen, der havde deltaget i kirkens restaurering i 1939, blev kon-

Til menighedsrådets orientering ang. altertavlens istandsættelse oplyses følgende fra kirkemaler Kristiansen, Silkeborg:

Under arbejdet med altertavlens istandsættelse i efteråret 1960 blev foretaget en nøjere undersøgelse af tavlens farvelag, og det viste sig da, at det oprindelige, som har stået fremme til 1830, tildels var gået tabt, kun malerierne fra 1830 i midterfelterne og i sidefelterne var egnede til at fremdrages og bibeholdes. En redegørelse for denne undersøgelse blev tilsendt Nationalmuseet, som herefter anbefalede, at disse malerier fremdroges og istandsattes, idet også topfeltets korsfæstelsesmaleri var fra 1830. På tavlens rammeværk var farvelaget fra 1830 ikke egnet til at fremdrages, hvorfor der her er foretaget en nystaffering.

Fra menighedsrådsprotokollen 7. okt. 1964.

Efterfølgende forslag tager sigte på en generel gennemgang
og istandsættelse af kirkens bygningsdele.
I tårnets kvaderstensmurværk er der i sydsiden og den
sydlige del af vestsiden betydelige udskridninger og
revnedannelser.
Der er risiko for partiel nedstyrtninger.
Den øvrige del af kirkens murværk er præget af revnedan-
nelser og dårlig fugning.
Tårnets vingetagsten er nedslidte og kan ikke bære yder-
ligere understrygning.
Våbenhusets naturskifertag er præget af itugåede sten.
Inddækningen mod skibet er mangelfuld og utæt.
Den udvendige kalkning på tårn og våbenhus kan ikke bære
yderligere kalk.
I det indre er kirken præget af løstsiddende, skørnet kalk.
Trægulvene under stolestaderne har tykke fernislag og er
suppleret med bejsede brædder.
Skibets bjælkeloft er mørkbejdset, hvilket i samspillet
med det ferniserede og bejdsede gulv, forekommer slørende
på kirkens gode, historiske inventar.
Det historiske inventar er i god stand og forbliver, hvad
angår placering og farveholdning, uændret.

Århus i novb. 1975.

Restaureringsforslag fra Aage Kristensens tegnestue.

taktet. Han fragtede i juli 1960 altertavlen til Silkeborg. Og efter endt istandsættelse, nymaling og snedkerarbejde, blev den i november 1960 igen opsat i kirken.

Udgifterne til restaureringen beløb sig til ca. 6.000 kr.

I 1974 blev menighedsrådet enige om, at kirken skulle gennemgå en omfattende restaurering.

Arkitektfirmaet Aage Kristensen fra Århus blev bedt om at forestå arbejdet.

I 1975 begyndte restaureringsarbejdet, og 20. juni 1976 blev der i Ådum kirke afholdt en genåbningshøjtidelighed i anledning af, at den indvendige restaurering var tilendebragt. Biskop Dons Christensen foretog genåbningen og prædikede over dagens tekst.

Kalkmalerier

Under restaureringen viste der sig spor af kalkbemalinger. På ribberne i tårnhvælvet var der et mønster i sort og rødt, og på hvælvkappen i nord spor efter en stor roset.

På korets østvæg var der rester af en rødlig farve, måske fra en baldakinbemaling, og på skibets vægge brudstykker af en okkerfarvet frise med sort farve, sandsynligvis fra 1500-tallet.

Ingen af de fundne kalkmalerispor egnede sig til at blive fremdraget og bevaret.

Nyt orgel

Et nyt orgel, bygget af orgelbygger Frobenius, København, blev i december 1976 anskaffet og opsat i kirken. Pris: 261.000 kr.

Ved denne tid blev Ove Hansen ansat som organist ved kirken, et arbejde han varetog igennem mere end 20 år.

KIRKENS ØKONOMI, EJERSKAB OG STYRELSE

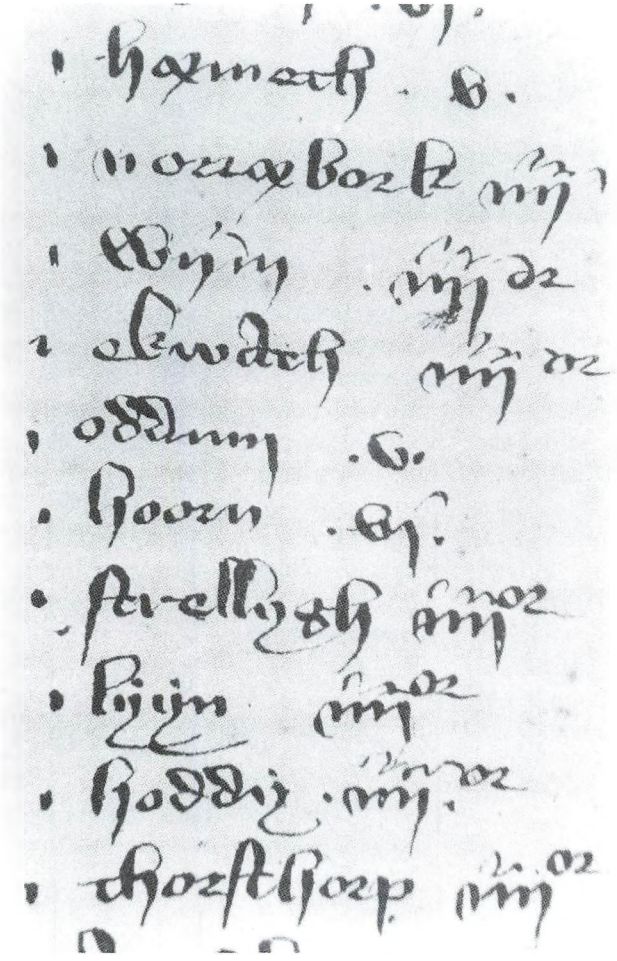

"Ribe Oldemoder" er et gammelt pergamenthåndskrift fra ca. 1325. Det indeholder bl.a. en liste over alle Ribe stifts kirker med en vedføjet takst i engelsk mønt, sterling. Tallet efter Oddum - læg mærke til stavemåden - er et 5-tal. Det angiver afgiften til Ribe-kannikerne.

Hœmeth - Hemmet.
Norræ bork - Nørre Bork.
Wijm - Vium.
Ekwath - Egvad.
Oddum - Ådum.
Hoorn - Horne.
Strellygh - Strellev.
Lyyn - Lyne.
Hoddy - Hodde.
Thorsthorp - Thorstrup.

Hvem byggede kirkerne?

Det var kongemagten og de nye biskopper, der opførte de første kirker.

I Østdanmark fulgte lokale stormænd eksemplet og byggede på deres egen jord en kirke, ofte i nærheden af deres gård, fx Hvideslægtens kirker omkring Slagelse.

I landets vestlige del var den almindelige fremgangsmåde i 1000-1200 tallet, at flere af landsbyens jordejere slog sig sammen og bekostede opførelsen af en lokal kirke.

Den gamle præstegård ca. 1890.

Kirkens økonomi

Almen europæisk kirkelov forlangte, at en kirke ikke måtte indvies, før der var sikret den indtægter og skænket jordegods, som den kunne vedligeholdes ved, og som dens præst kunne leve af.

Når biskoppen da havde indviet kirken (og kirkegården), var den at betragte som en selvejende stiftelse. Biskoppen havde det overordnede tilsyn med stiftets kirker. Til sin hjælp havde han en gruppe gejstlige, der gik under navnet kanniker. For Ådum sogns vedkommende har kirken fra dens første tid hørt under Ribe stift.

Pengene til den enkelte sognekirkes vedligeholdelse og til præstens løn kom i den første tid fra frivillige gaver og fra brugerbetaling. Det kostede nemlig penge, dersom man ville giftes eller have et barn døbt. Efterhånden fik kirken også indtægter fra jordegods, der blev skænket som gave i håb om sjælens frelse.

Tiendeordningen

I 1100-tallet blev tiendeordningen indført. Bønderne skulle yde en tiendedel af alle landbrugets produkter. Det indkomne beløb blev delt i tre portioner til henholdsvis biskoppen, kirken og præsten.

Kirkens tiende skulle efter loven forvaltes af præsten. Men praksis blev, at hvert sogn valgte to kirkeværger, som fik til opgave at tage vare på den formue, der var afsat til kirkebygningen. Den økonomiske kontrol med kirkeværgerne stod biskoppen for gennem sine embedsmænd.

Ådum præstegård

Ådum gamle præstegård lå allerede i middelalderen i Nederby, nærmere bestemt hvor Gråhedevej 4 i dag ligger.

Gården blev i 1924 solgt til pastor Laurits Lauritsen, der i 1923 havde budt 18.000 kr. for hovedparcellen.

I 1924 begyndte man at opføre den nye præstegård på Strømmesbølvej. Bygningen, der er tegnet af arkitekt Chr. Jensen, Holstebro, blev af håndværkerne afleveret i maj 1925.

I 1926 viste det samlede byggeregnskab, inclusive anlæg af have, 36.400 kr.

Præsten forvaltede selv sine tiendeindtægter. Desuden skulle han have en "fuld bondegård", dvs. en gård (præstegården), som skulle være blandt de bedste i sognet. Endvidere fik han, som nævnt, indtægter for de kirkelige handlinger.

Biskopperne var gennemgående meget velhavende. Dels fik de deres tiende fra sognene, dels besad de store landområder, som kongemagten havde foræret dem. Men efter reformationen 1536 tog kongen bispens tiendepart, ligesom alt bispegods blev lagt under kronen.

Hans Tausen

Hans Tausen (1494-1561), der i 1541 var blevet biskop i Ribe, har muligvis klaget over sine indkomster. I hvert fald fik han i 1560 til sit embede tildelt kongetienden fra 10 sogne, heriblandt Ådum. Endvidere fik Hans Tausen tildelt de tiendelam, som kongen hidtil havde fået fra herredet.

Kongetienden fra Ådum sogn var på det tidspunkt 14 ørter rug og 8 ørter byg, hvilket svarer til hhv. 14 og 9,5 tønder. Tiendelam udgjorde ca. 90 stk. årligt.

Kong Frederik II (1534-1588) udstedte gavebrevet på disse indtægter til Hans Tausen den 13. september 1560 på kongsgården Lundenæs.

Efter reformationen 1536

Grundtanken i den nye lutheranske kirke var, at kirken skulle tage sig af det åndelige, mens kongen tog sig af det verdslige.

I virkeligheden kom kongen også til at beskæftige sig med kirkelige forhold, idet lensmændene som hans repræsentanter skulle holde tilsyn med kirkerne, og idet han, kongen, selv udnævnte de nye biskopper. Desuden havde kongen indtil midten af 1600-tallet patronatsret, dvs. retten til at udnævne den enkelte kirkes præst.

Men kirken blev nu som før betragtet som selvejende institution med egne indtægter i form af tiende.

Tienden forpagtes bort

Fra midten af 1500-tallet blev det imidlertid mere og mere almindeligt, at den enkelte kirke forpagtede sin tiende bort. Således også i Ådum, hvor sognemændene blev fæstere af kirketienden 1688. Tiendefæsterne betalte da en fast afgift til kirken og kunne til gengæld beholde tiendekorn og kvæg for sig selv.

Nu som før modtog kirken desuden "sjælegaver", dvs. gaver i form af rede penge, lejeindtægter eller jordegods, som betaling for fx en begravelse, en dåb eller en hverdagsprædiken.

Ådum kirkes lavhævd 1517

Ådum kirke var i middelalderen en velhavende kirke med mange marker og engarealer.

1517 tog kirken, for at sikre sin ejendomsret over jorderne, lavhævd på herredstinget. Dvs. at en gruppe mænd, såkaldte stokkemænd, skulle afgive forsikring om, at kirken ejede sit gods med fuld ret.

Stokkemændene, eller tinghørerne, i denne sag var sognepræsten i Ådum Lauers Nielsen, præsten i Lønborg Chr. Vindh, lensmanden på Donneruplund Palle Bang, Nis Lagssen i Odderup, Jørgen Jebssen i Hodde og

Tingsvidnet med fortegnelse over kirkens jorder har været opbevaret i Ribe Bispearkiv. Det kan i sin helhed læses i Oddum Sogns Historie.
Her bliver dele af det gengivet:

"1 Eng vestertz i Stoxstrup holm. item 1 engh callis smøreng leger mellwm Synderschoff eng oc Jep Nielsens eng, item 1 eng i Stoxstrup holm vesten vedkier, Ij dell till kirc-ken oc tridi delle til Cresten Nielsens gord. Item 1 eng i Stoxstrup holm leger mellom Seyrup eng oc Jep Nielsens. Item 1 eng i Stoxstrup holm IIIj skor mellwm Sinderscoff eng oc Seyrup eng. Item 1 eng leger paa Holmvadt. Item 1 eng i Stoxstrup holm mellwm Sinderscoff eng oc Strømersbill. Item 1 eng i Stoxstrup holm hver annen aar til kircken oc annen aar till prestgard leger imellwm Jep Nielsens oc Sinderscoff eng. Item 1 eng paa Sinderscoff øffroe, item 1 eng vesten i Lindvig, som gor sex engels til skyld om aar. Item 1 eng østen udi Lindvig, item 1 eng vestertz i Lunderup. Item 1 eng i Lunderup mellwm Nis Smed oc Christen Nielsen. Item 1 eng iaffwen Sinderscoff callegord. Item 1 eng i Browig leger paa Hiwelpøtt. Item 1 eng sindøster hørnen i Browig."

herredsfoged Las Michelsen, der betegner sig "tingholder på Nørhærets tingh".

Jordebog over Ådum kirkes gods

I hovedgården Nørholms arkiv (Nørholm ved Hodde) findes en jordebog fra omkring 1600 over Varde Syssel.

Den betegner sig som "Register og Extract paa forscrefne Vard Sysel prousties brefue, som ere paa Kierchens gaarde, prestgaarde, boler, Jorde, Agger oc eng, Tofter, Stug oc anden retighed samme proustie anngieldendis."

Jordebogen er skrevet til brug for sysselprovsten (dekanen), der havde overbestyrelsen af godset og desuden reviderede kirkens regnskaber og sørgede for, at "de skete skel og fyldest". Til gengæld skulle kirkerne svare ham "-gæsteri og regnskabspenning med skriverpenge og vognsvendspenge".

Der er næppe tvivl om, at de fleste poster i såvel tingsvidnet som jordebogen er af ældre oprindelse. Mange angår gaver fra middelalderen eller gods, som kirken dengang har købt. En del af de nævnte ejendomme må have hørt kirkerne til helt fra deres første tid, da man måtte skaffe midler til at fundere kirkerne på.

Jordebogen støtter sig til den ovennævnte lavhævd fra 1517. En sammenligning vil afsløre adskillige ændringer. Med lidt tålmodighed og god vilje kan man dog få de to lister til at stemme nogenlunde overens.

Den første post i jordebogen, kirkens korn, er tiendekornet, 12 ørter rug og 12 ørter byg, der var bortforpagtet for en årlig afgift, den nævnte. Dernæst følger ager- og engstykkerne og deres beliggenhed. Kirken har bl.a. en eng fælles med Borris kirke. Man havde altså også enge udensogns!

Jordebog over Ådum kirke.

"Kirkens korn, 24 ørte. Kirken har agerjord på Bindesbøll mark, skylder 8 skæpper rug, som Peder Jennsenn og Annders Degnn har. 5 læs eng i Synnder Aae. 2 læs eng i Asholm. 2 skar eng i Medellshar Wedell og halvdelen til kirken. Item kirken har 5 læs eng, kaldes Flødgårdt, halvpart til Eegwad kirke. 1 eng kaldes Østerkier. 1 læs eng i Tarmm Haffue. 1 eng kaldes Krid 3 læs. 1 eng østen kirken, kaldes Dreffuelltofft, 3 læs. Ved kirken 2 læs. 4 læs eng under Gundersbølae, og sognepræsten bruger halvparten. Kirken har 9 læs eng, som kaldes Hebelsuig, halvparten til Bores kirke. 12 skar eng vesten i Stoestrup holm. 2 læs eng kaldes Smørinng. 8 læs eng mellem Jep Pedersenns eng, som boede i Synnderschow, 2 læs eng i Stoestrupholm mellem Jep Pedersenns eng og Byuell. 2 læs eng på Jep Pedersenns Hynne. 2 læs eng mellem Las Rød i Synnderschow. 4 læs eng i Liung. 2 læs eng østen Linuig mellem Jes Juul og Terkel, 8 læs eng vesten i Lunderup. 1 eng i L:Wig, afstenet, 5 læs, norden Niels Ibsenns Kallgårdt dige. 6 læs eng i Lunderup mellem Pier Ibsenns og Jes Juel. 2 læs eng østen på den Hølpøt. 2 læs eng sønden østen Hørre i Bouig. 2 læs eng i Grønhollm. 2 læs eng i den anden holm på denne side. 10 læs eng på det vad på Øster Kier. 2 læs eng østen ved Jes Juell. Kirken har endnu 3 læs engibidem. 2 enge, kirken den ene og Jep den anden, i Østerkier. 1 eng ved Eegwad kirke østen ved kirkegårdt. 4 læs eng i Roe i Stoestrup mark. Oddum kirkes lavhævd under dato 1517 torsdagen før midtsommer."

Fra: Hardsyssels årbog 1954.

En ørte er et gammelt kornmål med værdien 1/3 øre. 1 ørte rug svarer til 10 skæppe, ca. 1 tønde. 1 ørte byg svarer til 12 skæppe, ca. 1 1/5 tønder. 1 ørte havre svarer til 20 skæppe, ca. 2 tønder.

Kongen sælger kirkerne

Christian IV's uheldige krige mod Sverige 1643 til 1645 blev begyndelsen til enden for de selvejende kirker.

Riget fattedes penge, og kongen fik da det gode råd af sine rådgivere, at han kunne få dækket lidt af gælden ved at sælge ud af sine patronatsrettigheder (se side 51).

Mange adelsmænd havde lyst til at købe. Kongen gik ind på forslaget, og derefter gik det slag i slag. Hver ny krig bragte nye nederlag og ny gæld..... og ny bølge af kirkesalg. Der blev holdt udsalg i 1686 og 1687, og de resterende selvejende kirker blev sat på auktion i begyndelsen af 1700-tallet.

Bølling-nørre herred 1814 Skøde og Panteprotokol for Nørre herred 1823-1830 nr. 12 = B81-SP 12 side 123, NO 4 c 7 14 Skilling 1800.
Contract for Aadum Kirkes Wærgemaal og Wedligeholdelse:

1. At underskrewne Hans Jensen Skodsbøl, og Niels Jensen Nederby, som forhen vare medejere af Aadum kirke, maa som nu hawe solgt en deel Mænd i Sognet deres Andeel i Kirken saa mange som underskriver denne Contract, hawe derwed bestemt at Kirkens Indtægter og Udgifter regnes stedse efter 3900 3del som Kiøberen forlangte samme ansat til, saa at den hvis Tiende der koster 100 rd. ejer 1/39 af Kirkens og dens Tilhørende og hwor og hworwed 1/39 af Kir-kens Udgifter, Anparationer, Skat-ter, og alt ere endwidere med enhwer Kiøber enige saaledes, for det. -

2. At vi Hans Jensen og Niels Jensen wedbliwer at wære Kirkens Wærger saalænge wi og de fleste af Kiøberne finder det forgodt, og wi wil wedbliwe at wære det saa billig som andre, og skal imidlertid besørge Kirken wedligeholdt med sine Ornamenter i lowlig Stand, og paa den samme Maade, som det war wores Ejendom alene, og indkræwe dens Indtægter samt betale dens Skatter og Udgifter, alle Øwrige Wedkommende, uden Answar naar disse hver for sig betaler til os igen til rette Tider deres Andeel af Udgifterne til Kirkens Wedligehold, tilligemed Ornamenterne og til Skatterne, som de og sware for sig med denne Contracts Underskrift forpligtes til, alt efter det Foranførte, og af dem selv bestemte Regel, at hele Indtægt og Udgift deles i ni og Trediwe Deele, hworaf enhver sin Tiende som, beregnes til en ni og tredwe Deel for hwer Hundrede Rigsdaler deraf, og saa fremdeles.-
Wi lower:

3. At wi engang hwert Aar skal forerlægge alle Wedkommende, et rigtigt Regnskab ower alle Indtægter og Udgifter for Kirken, til deres Eftersyn og Paategning, og wed hvilket Regnskabs afgiwelse skal forholdes efter Lowens 3 bogs, 1 Capitel, 7 Artikel, men i Sognets Skolehuus wed Kirken efter fore-gaaende Tillysning, fra Kirke-stœwne, skal Regnskabet modtages, bemangles eller Qwitteres og der igien os tilstilles.-

4. Naar Reparationer paa Kirken, med sine Ornamenter, skulle wære mere bekostning end 20 rd. paa een gang, da maa Wedkommende høres, inden der foranstaltes, for om de fleste wille hawe samme forrettet wed Licitation eller ikke, naar Udgiften til Omkostningerne ere i alt under 20 rd. da er det Kirkewærgen tilladt selw at besørge samme paa bedste Maade, uden Licitation, dog giøres specielle Regninger ower alle Udgifter, som følger det aarlige Regnskab, disse Regnskaber bør at bewares, og Owerleweres fra den ene Kirkewærge til den anden.-

5. Ower Kirkens Ornamenter giøres en Specifikation som er Kalk og Dissk til Kirken af Sølw, Præstens Mæsse-SKiorte og Hagel Alter-Klæder, Præstens Alterbog, tilligemed 2de Lysestager, og en liden Kiste, 1 stor Stie i Kirken, og en Brandhage.-

6. Alt hwad nogen Lods eire i kirken, nogensinde bliwer skyldig at betale af skatter, Anparationer udi Bygning, eller i nogen anden Maade, det er han pligtig, efter Kirkewærgens Regninger og efter den i anden Post bestemte Regel at Indbetale inden 14 Dage efter at det er kræwet, i Mangel deraf, er enhwer Wedkommende, forme-delst denne Contract, forpligtet derfor at lide Udpantning, som forrettes af Kirkewærgen, i Owerwærelse af Sognefogden, og en Canemand mere, som wed Udpantningsforretningen strax optager, hwad der borttages for Restansen og for Udpantnings Omkostningerne, Wuderes billig, og naar det ikke indløses inden 14 Dage, saa sættes det strax til lowlig Aution for dens Regning og Omkostning, som lod sig pante, men wed saadanne Tidpantninger, skal ogsaa iagttages Budet i 6 Artikel af Ford o- af 30 Janr: 1793, samt Fr: af 15 Decbr. 1797, at der saalænge andet er at faae ikke maae tages de Ting som er nødwendig, til den paagiældende Mands Nærings Fortsættelse.-

7. Naar wi Hans Jensen og Niels Jensen ikke længere wedbliwer at wære Wærger for Kirken, da skal som i Tiden wed enwher forandring af Wærger, den Mand wære det som de fleste stemmer paa, og skal da opfylde alt hwad herwed er bestemt, men ingen Forandreinger med Wærger maa ske til andre Aarets Tider, end 1ste May, og 3 Aar er den korteste Tjenestetid for Kirkewærger, at wi nu er trænde Mænd om Tjeneste, det er fordi wi ere begge lige Lods Eiere, men siden efter kan een Mand wære det, dog naar de fleste Lods Eiere helst ønsker 2 Mænd paa engang at wære Kirkewærgere, da staar dem frit at wælge twende. Walget skeer efter Tillysning paa Sogne-Stæwne, og derefter er enhver forpligtet at møde, eller at wære aldeles fornøjet med det Walg som bliver giort af os,og dem der møder.-
Denne Contract som saaledes af os alle friwillig er giort, skal ogsaa følge Kirkens Papirer wære hos Wærgen in Originali, hworfra enhwer Wedkommende som forlanger det, ogsaa kan faae Gienpart.-

Aaddum Sogn d. 16 May 1800 - Niels Jensen Nederby, Hans Jensen Skodsbøl, Niels Hansen i Seirup, Jens Christensen Bundgaard, Jep Andersen, Niels Christensen den yngre, Peder Jensen, Christen Willadsen, Niels Christensen, alle 5 af Stoustrup. Jørgen Andersen Blinkbjerg, Niels Jensen, Christen Pedersen Bialdrup, Anders Christensen Wittarp, Peder Jensen, Christen Nielsen begge af Odderup, Axel Jørgensen Bindesbøl, Jens Pedersen Gyris, Jens Nielsen Bindesbøl, Peder Pedersen Rabek, Christen Sørensen Puglund, Jes Nielsen Stoustrup, Niels Andersen Rabek, Christen Jensen Graahede, Hans Christensen, Jens Pedersen Rabek, Mads Knudsen Stoustrup, Eske Jacobsen Graahede, Jep Jensen Strømmesbøl, Niels Olsen Strømmesbøl, I.C. Jensen Graahede, Laurids Christensen Skodswad, Jens Jørgensen Lundsbye, Else Marie Nielsdatter, som Laugwærge Niels Olufsen, Simon Pedersen, Jens Christensen Præstbroe, Jens Jensen Rabek, Hans Lauridsen.

Læst I Nørre Herreders Ret den 1 Marts 1826. Derefter indført i P.b: paa Folie 123.

Testerer R. Hansen H. Øllgaard. (Afskrift efter original ved Lis Bro, Holstebro)

I virkeligheden gjaldt handelen for de nye ejere kirkens tiendeindkomst, som de nu rådede over. Ganske vist havde ejerne pligt til at vedligeholde kirkerne, men ved at spare var der mulighed for at hente et overskud hjem. Kirkerne var nu blevet en forretning, som kunne købes og sælges.

Ådum kirkes ejere.

1719 Frederik IV solgte Ådum kirke med ejendomme og tiende til Selius Müller på Lønborggaard for 1082 rd.

1734 Kirken blev solgt til forvalter Steno Rasch, Lundencæs.

1758 Steno Rasch' dødsbo solgte kirken på auktion til Johan Frich på Lundencæs for 1710 rd.

1763 Johan Frich's enke, Marie Elisabeth Koch, solgte kirken for 2300 rd. til fire bønder i Ådum: P. Jensen, Thoerlund, J. Jensen, Skodsbøl, J. Jensen, Nederby og N. Jensen, Bindesbøl.

1787 Der var dette år kun to ejere af kirken, nemlig Hans Jensen, Skodsbøl, og Jens Nielsen, Nederby.

1808 Sidstnævnte Jens Nielsen er afløst af Niels Jensen, Nederby.

1830 (ca.). Beboerne i Ådum overtog kirken i forhold til deres ejendommes størrelse.

Se skødet side 54-55.

Vor egen tid

En lov om tiendeafløsning fra begyndelsen af 1900-tallet gav kirkerne mulighed for igen at blive selvejende ved at købe kirkeejerne ud efter en fastsat takst. I de følgende år benyttede de fleste sogne sig af denne mulighed.

Efter 1903 er den praktiske ledelse af hver sognekirke lagt i hænderne på et menighedsråd, som består af præsten og 6 valgte medlemmer. Menighedsrådet forvalter også kirkens økonomi, som blev styrket, efter at kirkeskatten blev indført 1919 som en slags medlemskontingent til folkekirken.

Den danske folkekirke

Med grundloven 1849 kom betegnelsen "den danske folkekirke" ind i sproget.

Der blev imidlertid ikke ændret ved det grundlæggende, at ordningen af kirkens forhold påhviler staten. Det er folketinget og en kirkeminister, der tager sig af folkekirken.

Og nu som i 1500-tallet er det i sidste ende landets konge eller dronning, der leder Danmarks kirke, giver love og udnævner biskopper og præster.

RELIGIØSE STRØMNINGER I ÅDUM SOGN

Reformationen i 1536 betød et brud med den katolske kirke og indførelse af den Evangelisk Lutherske Kirke.

Bisperne blev stækkede, klostre nedlagt og helgenbilleder forsvandt fra kirkerne.

I gudstjenesten var det nu prædiken, salmesang og dåb og nadver, der var hovedsagen.

Ortodoksien

(Fx. pastor Christen Pedersen)

I det 17. århundrede satte den lutherske ortodoksi sit præg på den danske kirke.

Ortodoksi betyder "den rette lære". Mere og mere betragtede kirken det som sin pligt at håndhæve den rene lære og holde streng tugt over dem, der ikke i 'et og alt sluttede sig til de autoriserede meninger.

Den strenge kirketugt skyldtes i høj grad kærlighed til evangeliet og dets renhed og angst for, at det skulle forfladiges. Men følgen blev et kirkeligt enevælde, der fremhævede ensartethed i forkyndelse og bekendelse, tro og lære.

Over for ortodoksien måtte der nødvendigvis komme modstrømninger, der betonede, at kristendommen er liv mere end lære.

Pietismen

(Fx. pastor Bertel Agerholm)

Pietismen, (pietas= fromhed, gudsfrygt) hvis blomstringstid faldt fra udgangen af 1600-tallet til midten af 1700-tallet, er den mest betydningsfulde kirkelige bevægelse i de protestantiske kirker efter reformationen. Med den begyndte den række af vækkelsesbevægelser, som åndeligt har sat sit præg på hele Ribe stift til den dag i dag.

Pietismen så det som sit mål at arbejde for en praktiseret fromhed - at leve kristenliv! Religion måtte have mere at gøre med følelse og livsførelse end med intellekt og dogmer. Det var med andre ord ikke nok at have den rette tro, den måtte også leves ud i den enkeltes såvel som i menighedens fælles liv.

I årene omkring 1720 studerede to unge sønderjyske mænd ved universitetet i Halle i Tyskland, hvor pietismen dengang stod i sin højeste flor. Det var Enevold Ewald og Peder Nissen Wedel. De blev begge stærkt grebet af den vækkende forkyndelse.

Peder Nissen Wedel blev 1722 kaldet til præst i Stauning. Her holdt han gudelige forsamlinger, og folk kom langvejsfra for at høre ham, særlig fra Skjern-egnen.

Næsten alle vegne kom de pietistiske præster i strid med den bestående kirkelige forfatning. Således også i Stauning. Især, måske, fordi pastor Wedel ikke holdt sig inden for sin sognegrænse. Det røre, som pastor Wedel havde fremkaldt i Stauning, Skjern og omegn, medførte en lang og bitter strid mellem Wedel og provst Allerup i Lem, en strid, der først ophørte, da Wedel i 1738 blev kaldet til at være slotspræst på Frederiksborg.

Brødremenigheden

(Fx. pastor Peder Høyer)

Der kan næppe være tvivl om, at det åndelige røre, som pietismen skabte på Skjern-egnen, dannede grobund for de tanker, brødremenigheden (Herrnhutismen) førte til egnen i den følgende tid.

Brødremenighedens medlemmer var også pietister. Men hvor pietismens strenge verdensforsagelse ofte gjorde livet ængsteligt, mørkt og lovmæssigt for sine medlemmer, der skabte herrnhutismen med sin følsomme forkyndelse grobund for lyssind og glæde over livet.

Steen Steensen Blichers far, præsten Niels Blicher, skrev i 1825 om Brødremenigheden i Christiansfeld:

"Man finder hos dem en daglig, opbyggelig Gudsdyrkelse. Hver Dag Morgenbøn, Bordspisningsbøn, Aftenbøn. Hver Dag Bibellæsning. Hos dem finder man en fuldkommen Ustraffelighed. Ingen Ed, ingen Bagtalelse, intet Spotteri, ingen usømmelig Skjæmt, den største Ordentlighed, prydelig Nethed, Flittighed, Redelighed, Blidhed, Munterhed - endog ved visse Anledninger fuldstændig, fortrinlig god Musik. Man begegnes med forekommende Venlighed, Velvillighed og særdeles god Beværtning. Deres Forstandere ere elskværdige - tildels højlærde Mænd."

Fra Fr. Nygaard: Kristenliv i Danmark.

Pastor Wedel i Stauning blev efterfulgt af pastor Andreas Kjeldsen Balslev.

Med ham kom herrnhutismens lære til egnen. Balslev havde i de 40 år, han var præst i Stauning, stærke forbindelser til Brødremenigheden.

I nabosognet Skjern blev Jens Jensen Bering præst i 1761. Som flere af sine samtidige præstebrødre her på egnen var han i sin ungdom blevet vakt i København ved Brødremenighedens forkyndelse.

Og i Ådum var pastor Peder H. Høyer blevet kaldet til sognepræst i 1754. Pastor Høyer blev tidligt grebet af Brødremenighedens virke. Takket være ham vandt bevægelsen stor tilslutning i Ådum sogn. I 1769 var der 14 vakte i sognet.

Pastor Høyer sendte endog to sønner på kostskole i Christiansfeld. I en fortegnelse over skolens elever nævnes:

1787 Nic. L. Høyer, født 1777 i Ådum.
1790 Niels Høyer, født 1780 i Ådum.

Elisabeth Barrons levnedsbrev

Ådum Sogns Arkiv fik for nogle år siden overrakt et såkaldt "levnedsbrev" af Oluf Hedeager, der bor ved Nordborg på Als, men har tilknytning til Rabæk her i sognet.

Brødremenigheden lagde vægt på, at dens medlemmer inden døden udfærdigede en levnedsbeskrivelse for eftertiden.

Levnedsbeskrivelsen er skrevet af Elisabeth Barrons mand, sandsynligvis på grundlag af hendes efterladte notater.

Brevet er på 10 sider. Indholdet gengives her i store træk.

"Søster Elisabeth Barron fød Matthiasen, som af vor herre og frelser blev hjemkaldt til sin evige hvile den 8. juni 1812, har efterladt følgende egenhændige efterretning um hendes levnetsgang:
Mine kiære forældre søgte at bevare mig saa meget muligt fra ald Verdens forførelser. De fortalte mig ofte om den kiære frelser og især um hans betterie lidelse og død, hvilket giorde et dybt Indtryk paa mig og udøste ofte mange Taarer ved den Tanke at den kiære frelser ogsaa for min skyld havde maatet lide saa meget. Ak tengte ieg kunde ieg derfor være ham ganske til glæde."

Elisabeth Barrons far havde ofte ønsket, at hans børn kom i Brødremenighedens pleje, men moderen var stærkt knyttet til børnene, af hvilke Elisabeth var den ældste.

I 16-års alderen fortalte Elisabeth sine forældre, at hun ønskede at knytte sig til Brødremenigheden. Forældrene gav deres tilsagn til dette, og 11. oktober 1794 ankom de med deres datter til Christiansfeld.

I de første år havde Elisabeth dog ofte "kummerlige timer" med svære anfægtelser. Men 24. marts 1796 nød hun for første gang som fuldgyldigt medlem af menigheden den hellige nadver. Det gav hende blot ikke den salighed, hun havde ventet, hvilket påny bragte hende i fortvivlelse. Kort tid efter hændte der hende dog noget, der medførte den sjælefred, hun havde higet efter:
"-det var mig som om een mig tilraabte, see min aabne side, og vær ikke vantroe, men troende. ieg stod stille og viste ikke hvad mig skede, en gudsfred omgav mig og den byrde sum trykte min siel var forsvunden."

31. juli 1805 fik Elisabeth Barron anvist en ægtefælle "af frelseren". 20. august blev de viet. Dernæst forlod de Christiansfeld for at blive udsendinge i "Vendsøssel". Her tjente ægteparret deres frelser i 7 år, inden Elisabeth Barron blev syg og døde.

Beretningens sidste del er tilføjet af ægtemanden:

"Den 7. juni (1812) merkede mand tydelig at herren hastede med hendes fuldendelse hvorpaa ieg efter hendedes forlangende under den besynderlig følelse af guds nærverrelse meddielte hendes menighedens og hendes Korses velsignelse. Herpaa forlangte hun hendes 2 smaae børn til sig, hvilke med haandslag maatte giørre hende det løfte, at de vilde være og blive en Iesu Eiendom. Herpaa hun meddiælte dem med haandpaalegelse hendes moder Velsegenelse. hun blev sig nærverrende til sidste Øyeblik, som indtraf den 8 juni, kloken tre um Naten, da hendes siæl, sagte og salig overgik i hendes brudgum hender, hendes alder her hun forbragte 36 aar og 2 Maaneder.
Skreven af mig som er ganske kiendellig af Morten Pedersen ved aadom kierke, skreven den 25, og 26, og 27 December aar 1826 og skreven for min gammelle moder Karen Nesdatter Rabek Aadom sognn".

Igennem den første menneskealder, Brødremenigheden havde sit virke på egnen, holdt vækkelsen sig nogenlunde. Endnu i 1801 var der 16 medlemmer. Men derefter skete der tilbagegang.

Det var, som om de vakte for meget "skikkede sig lige med verdens børn", og derfor var der til slut ingen rigtig kraft i forkyndelsen.

Brødremenighedens arbejde i sognet ebbede ud i midten af 1800-tallet.

Rationalismen

(Fx. pastor Peder Møller)

Rationalisme vil sige "fornuftsbetonet kristendom". Hvad der forkyndes i kirken, skal også kunne spores i den praktiske hverdag.

I rationalismens tid, i begyndelsen af 1800-tallet, befandt egnen sig åndeligt i en nedgangstid, hvor præsterne kun havde fattig føde at bringe deres medmennesker. Det vigtigste var, hvad der kunne gavne samfundet og opdrage menneskene til nyttige borgere.
Intet under, at kirkegangen var i rivende tilbagegang. Netop i denne tid brød en ny kristelig vækkelse frem.

Indre Mission

(Fx. pastor Christian Sterch)

Den pietistiske vækkelse var udgået fra præsterne. Vækkelserne i det 19. århundrede havde deres udspring blandt lægfolk.

Når disse vækkelsesbevægelser i stiftet fik blivende betydning inden for folkekirken, skyldtes det ikke mindst den indflydelse, der kom fra Vilhelm Beck. Han foretog mange rejser i Jylland, og de bragte ham i forbindelse med de vakte kredse. På rejserne prædikede han rundt om i sognene, og således vandt han manges tillid til den af ham ledede Kirkelig Forening for

Om Brødremenigheden

Det evangeliske kirkesamfund Brødremenigheden, også kendt som Herrnhutismen, blev oprettet i 1727 i Sachsen blandt böhmiske brødre på flugt fra katolsk forfølgelse.

Det var den tyske greve Zinzendorf, der på sit gods gav flygtningene et fristed. Her blev kolonien Herrnhut grundlagt.

Zinzendorfs tanke var, at Brødremenigheden skulle være en sammenslutning af kristne, som uanset trosbekendelse var forenet i troen på Kristi forsoningsdød.

Samfundet vandt hurtigt stor udbredelse. Allerede i 1730'erne blev den første kontakt skabt mellem Danmark og Herrnhut, og i 1773 gav Christian VII menigheden i Herrnhut tilladelse til at grundlægge en koloni i Sønderjylland. Som en hyldest til monarkens frisind gav man kolonien navnet Christiansfeld.

Kolonien voksede hurtigt. I 1782 bestod den af 36 huse og en kirkesal.

Menighedens kirkegård, Gudsageren, består af lange rækker af ens gravsten, i erkendelse af, at alle er lige over for døden. Søstrene ligger mod øst, brødrene mod vest. Ægteviede ligger altså ikke sammen. Stenene vil aldrig blive sløjfede. Som et symbol på tilintetgørelse går de med tiden i 'et med mulden. Men indskrifterne vender mod solens opgang, symbol på opstandelsen.

Der er i dag en aktiv menighed, der tæller et par hundrede medlemmer, som fortsat opretholder flere af Brødremenighedens gamle traditioner. De fleste medlemmer er dog også medlemmer af folkekirken.

Brødremenighedens kirkegård, Gudsageren, i Christiansfeld.

den Indre Mission, stiftet 1861.

Centralt i bevægelsen står forkyndelsen. Indre Mission er først og sidst en vækkelsesbevægelse, en "livsbevægelse". I Indre Mission mener man, at ikke al forkyndelse fører til troen på Jesus Kristus. Det gør kun den forkyndelse, der henter sin kraft fra Bibelen.

Indre Mission blev hurtigt vældig populær, og der blev oprettet mange hundrede missionshuse, søndagsskoler m.v.

Indre Mission i Ådum sogn

I 1988 havde Minihøjskolen i Ådum, hvis initiativtager var sognepræst Thorkild Højlund, sat emnet "De religiøse strømninger i Ådum sogn" under debat.

Til et af disse møder var Chr. Nexgaard inviteret for at fortælle om Indre Mission.

Nexgaard fortalte, at den første indremissionske missionær kom til Ådum sogn i august 1893. Nexgaards bedsteforældre, der begge var blevet vakte, stod for at ville giftes. Og de gennemførte, trods modstand fra forældrene, at en missionær deltog i vielsen.

I tiden herefter samlede bedsteforældrene jævnligt naboer, venner og bekendte til indremissionske møder i deres hjem. Mødelederen, en missionær, fik dækket sine kørselsudgifter af bedstemoderen, der lagde søndagsæg til side med henblik på disse aftener.

Fra 1930-erne til 1950-erne var der tre bibelkredse i sognet: i Stoustrup, i Gundesbøl og i Ådum. I 1988, oplyste Nexgaard, kunne Indre Mission kun samle en lille flok på 12-15 mennesker til en bibelkreds i Ådum.

Agnes Poulsen, der er Indre Missions kontaktperson i Ådum (formand er Hans Fielsø) oplyser, at der ca. en gang ugentlig er samtalemøde i private hjem, sammen med Luthersk Mission. Desuden er der møde i missionshuset i Gundesbøl hveranden måned, hvor omkring 10-15 personer møder op.

I 1926 blev Gundesbøl missionshus, der til 1923 havde været friskole, købt af Indre Mission i Ådum. Missionshuset dannede herefter ramme om det søndagsskolearbejde, der til da havde fundet sted i private hjem. I 1988 var 17 børn indskrevet i søndagsskolen. I gennemsnit mødte 12-13 op til møderne, der blev afholdt hver anden søndag. Lidt færre børn, omkring 10, deltager i dag i søndagsskolen.

Luthersk Mission

Luthersk Missionsforening arbejder på den evangelisk-lutherske kirkes bekendelsesgrundlag og er en vækkelsesbevægelse, der ønsker at udbrede evangeliet og omvende til personlig tro.

Luthersk Missionsforening til Evangeliets Fremme blev stiftet 1868 på Bornholm, hvorfor dens medlemmer ofte kaldes "bornholmerne".

Ved et af de føromtalte møder i Ådum Minihøjskole i 1988 var blandt andre Pagh Kronborg inviteret. Han redegjorde for Luthersk Missions arbejde i sognet og kunne fortælle, at det første møde fandt sted omkring 1900 i Ådum gamle forsamlingshus. Det blev ledet af en prædikant ved navn Svaabæk.

I tiden herefter mødtes man i private hjem omkring taler, salmer, kaffe og samtale, når en prædikant kom til egnen.

Senere, fra vinteren 1941, blev møderne holdt på Ådum Hotel. Som regel var der et månedligt møde. Deltagerantallet varierede meget, fra omkring 20 til godt 100. Disse møder blev hver vinter suppleret med en møderække, og desuden var der høst- og adventsfest.

Også i dag afholder man i Luthersk Mission et månedligt møde, hvortil der er inviteret en gæstetaler udefra. Mødet foregår på Ådum skole, og i gennemsnit er der 20 deltagere.

Desuden afholder man, som nævnt i forrige afsnit, ugentlige samtalemøder sammen med Indre Mission.

Luthersk Mission har tidligere haft egen søndagsskole. I dag afholder man søndagsskole sammen med Indre

LUTHERSK MISSIONSFORENING I ÅDUM

I hjemmet Kronborg i Ådum har der i tre slægtled været afholdt søndagsskole og julefest for børn og forældre, hvor stuerne har været fyldt med børn og voksne. Der har også i hjemmet været afholdt en del offentlige møder.

I 1951 blev der begyndt søndagsskole i Møgelmose hos Marie og Kr. Nielsen. Der afsluttedes også her hvert år med julefest for børn og voksne.

I 1941 begyndte LM at holde møder på Ådum hotel. Denne mødevirksomhed er fortsat gennem årene omsluttet af en lille, men trofast venneflok. Siden missionskredsenes start i 1947 har der været faste missionskredsmøder rundt i hjemmene en gang hveranden måned. Ved disse møder bliver der læst missionskredsbreve fra missionærerne og givet forskellig missionsorientering. Aftenen slutter med bedemøde, offergave til missionen og en kop kaffe. Disse missionsaftener har været en rig åndelig velsignelse for deltagerne.

Aadum Skole, hvor møderne nu afholdes

Fra "- Og noget faldt i god jord".

Mission i Gundesbøl missionshus.
Formand for Luthersk Mission er Poul Erik Poulsen.

Grundtvigianismen

(Fx. pastor Laurids Nyegaard)

Vilhelm Birkedal, den navnkundige præst og folketingsmand, havde i årene 1840 til 1849 været præst i pastoratet Sdr. Omme - Hoven. Hans grundtvigske forkyndelse og indflydelse kom i disse år til at præge store dele af Vestjylland, men satte dog ikke varige spor i Ådum sogn.

Først da Birkedals svigersøn, pastor Laurids Nyegaard, i 1878 kom til Ådum, blev sognet afgjort grundtvigsk præget.

Pastor Nyegaard havde i årene 1874 til 1878 været hjælpepræst hos Vilhelm Birkedal i Ryslinge og var blevet stærkt præget af dennes store personlighed og levende forkyndelse. Desuden havde Nyegaard i to år været lærer ved Grundtvigs højskole på Marielyst.

Hans komme betegnede et vendepunkt i Ådum sogns åndelige liv. Mange stod i begyndelsen uforstående over for ham. De grundtvigske tanker, at et kristent liv uden fællesskab er en umulighed, og at kirken kun ved nadver og dåb kan sige, hvad virkelig kristendom er, var nye for de fleste i sognet. En ældre mand udtalte i den forbindelse: "Det er andre strenge, han slår på end dem, vi er vante til at høre."

Men da Nyegaard 6 år senere lod sig forflytte, var der en stor kreds i Ådum, der varmt sluttede sig til hans forkyndelse.

Afrunding

Med en enkelt undtagelse (pastor L. Lauritsen) har præsterne - og dermed sognet - siden pastor Nyegaards tid været grundtvigsk præget.

Pastor Hans Joakim Lorenzen, præst i Ådum 1897-1905, skrev efter sin afrejse fra sognet:

"Det indremissionske stormvejr (omkring 1887) prægede Skjern, Lønborg og Dejbjerg, men det kom ikke til at præge Aadum eller faa særlig indgang her. Der var en lille meget udpræget IMs kreds, ledet af to gaardmænd, Kr. Jepsen og Kr. Nexgaard, men ellers var folk grundtvigsk indstillede, og det blev de ved med at være. Sporene fra Nyegaards og Schiørrings tid var tydelige. Jeg var selv vokset op i et afgjort grundtvigsk hjem, min faders anden hustru var datter af Vilh. Birkedal (søster til Laurids Nyegaards hustru) og min moder, der var datter af pastor Knudsen, Gislev, var stærkt grebet af Vilhelm Birkedal. Fra mit hjem havde jeg faaet Grundtvigs og Birkedals syn på kirke- og folkeliv, og det passede mig godt at blive C.C. Schiørrings eftermand i Aadum. Det blev for mig og min hustru en lykkelig tid."

Fra: En Dansk Præste og Sognehistorie 1849-1949.

Og Lorenzens efterfølger, pastor J.V. Witt-Hansen, kunne senere supplere:

"I Aadum fæstede min hustru og jeg godt rod, thi der var saa gode arbejdsvilkaar, som tænkes kunne. De foregaaende præster havde gjort et dygtigt arbejde og præget sognet i grundtvigsk retning. Den lille IM-kreds sluttede sig mest til provst Boeck, Lønborg, men de indkaldte faktisk aldrig fremmede talere undtagen til den aarlige missionsuge, hvor sognepræsten blev anmodet om at indlede. Forholdet mellem de kirkelige retninger var yderst fredeligt."

Fra: En Dansk Præste og Sognehistorie 1849-1949.

PRÆSTERÆKKETAVLEN

(Series Pastorum)

De fleste kirker har en præsterækketavle hængende, en slags sognepræsternes "kongerække".

I Lynge kirke ved Sorø er der - ikke på en tavle men i kalken i korbuen - skrevet en såvel præste- som bisperække. Og i Ho kirke er præsternes navne og årstal indgraveret i alterlysestagerne fra omkring 1500.

Enkelte kirker, fx Hostrup ved Haderslev, har også en degnerækketavle.

Præsterækketavlen i Ådum kirke omfatter præsterne siden reformationen 1536.

Men vi kender navnene på i hvert fald to præster før den tid, nemlig **Hr. Jakob**, omkring 1330, og **Hr. Lauers Nielsen**, omkring 1517 (se side 51).

Den første evangelisk-lutherske præst i Ådum, vi har kendskab til, hed **Hr. Iver Eskildsen**. Han bliver nævnt 1582.

Hr. Eske, nævnt 1584, er muligvis Iver Eskildsens søn.

Ca. 1600-1619.
Christen Pedersen.
blev omkring 1582 gift med Karen Lauridsdatter. De fik 7 sønner og 5 døtre. Christen Pedersen var en ivrig hekseforfølger og blev, mente han, selv ramt af deres trolddomskunster. Han døde 1619.

1620-1645.
Hr. Mikkel Sørensen.
Sogneboerne havde dengang valgret til præstekaldet. Men det var afgørende for dem, at den nye præst ville gifte sig med præsteenken, der således ville blive forsørget. Det var mere vigtigt for dem, end om manden var en dygtig præst. Det, de ønskede, var en præst, "- som behager den forrige præsts hustru vel." Af bispearkivet fremgår, at det ikke har været nogen nem sag at finde en ny præst som afløser for Christen Pedersen. Efter at embedet havde stået ledigt i 20 uger, kom sagen til kongens afgørelse. Denne skrev til lensmand Ulkrik Sandberg på Lundenæs, at han skulle tage sig af kaldelsen, men kongen ønskede at høre en prøveprædiken af den bedst kvalificerede ansøger eller "- en anden smuk, lærd og dygtig person." Det blev altså Mikkel Sørensen, der fik stillingen. Og noget tyder på, at han også giftede sig med den noget ældre enke, for i 1643 havde han en gift steddatter.

1645-1676.
Christen Clausen.
Pastor Clausen blev ordineret til embedet i december 1645. Han var gift to gange, første gang, i 25 år, med Marie Andersdatter, som blev mor til en søn og to døtre, og efter hendes død med Margrethe Pedersdatter.

I bispearkivet findes præstens optegnelse af indkomsten i året 1649:

"Tiende 30 Tdr. Rug, Avl af Hø 24 Læs. Bygsæd 2 Ørter, Rugsæd 5 Ørter, Offerpenge 6 Daler, Kvægtiende 7 Lam, 1 Kalv, 1 eller 2 Grise og 12 Skilling i Følpenge. Baade Ager og Eng ligger langt fra Haanden adspredt i fremmede Marker. Til denne liden Kalds ringe Indkomst forhaaber jeg med Tiden en underdanigst og naadigst Forbedring af høje Øvrighed."

Laurits Nielsen Borch anl. Oddum kald i Riber stift

At eftersom hr. Christen Clausen, sognepræst til Oddum kald udi Ribe stift i vort land Jylland formedelst alderdom og svaghed en capellan af os allerunderdanigst har været begærende. Da har vi, efter sådan hans herom allerunderdanigste gjorte ansøgning og begæring, allernådigst beskikket og forordnet, så og hermed beskikker og forordner Laurits Nielsen til at være capellan til bemeldte Oddum kald så fremt han holdes efter foregående examen til landemodet dygtig befindes, og dersom han sig imidlertid i lærdom og levned tilbørligen skikker og forholder, må og skal han bemeldte hr. Christen Clausen, om han hans død overlever eller i andre måder lovlig ledig vorder, ubehindret som sognepræst til bemeldte Oddum kald succedere. Hafn: 11. Augusti 1675.

(Meddelt af Holger Hertzum Larsen, Nr. Nissum.)

1676-1689.
Laurids Nielsen Borch.
Han var søn af præsten Niels Nielsen Borch i Ringive.

1689-1693.
Laurids Brorson.
I herredsbogen for 1690 kan man læse følgende:

"Gravamina (byrderne) er mange efter mine fattige Vilkaar. Thi enken nyder den tredie Del af mit Offer, visse og uvisse, saa og den tredie Del af al min Indkomst foruden anden Besværing, som jeg af hende have baade med Husværelse, Faar og Køer, som jeg maa føde. Tiendeyderne formindskes og forarmes dagligen, som en efter anden (ejendom) bliver øde. Mangel på Hø og Foder befindes ofte, formedelst Floden gaar op og bortskyller det, naar Høet er slaget."

Indberetning fra Hemmet og Vium sogne til biskop Bloch i Ribe, 1766

Hr. Jep Tarm sognepræst til Oddum menighed og provst over Nør herred, døde efter 13 års sygeleje, da han havde været præst i Oddum henved 40 år, Ao 1732 d. 27. januar. Hr. Berthel Aggerholm succederede ham, var tilforn i 8 år hans adjunctus, havde hr. Jep Tarms datter til ægte Birgitte Jepsdatter, som efter hr. Berthels død fik og nu har hr. provst Helsted til ægte. Hvorom vel hr. Høyer præst til Oddum giver videre efterretning, siden han derom med mere har fået fuldkommen efterretning, imidlertid dersom det skulle fejle, så sender jeg hermed til videre oplysning hr. B. Aggerholms testimonium som blev oplæst i hans ligprædiken og er her hans levnedsløb.
Dette finder jeg dog ved denne lejlighed bekvem til at erindre, at hr. Jep Tarm i Oddum og hr. Jacob Holm søn fra Hemmet, Nom:Jacob Jacobsen Holm fader til hr. doctor Holm i København havde 2 søstre hr. Peder Jensen Riiber præst til Ølgaard hans døtre, og altså er hr. professor Holm i København og provstinde Helsted i Lønborg kødelige søskendebørn.

(Meddelt af Holger Hertzum Larsen, Nr. Nissum.)

1693-1724.
Jeppe Jepsen Tarm.
Han var søn af godsejer Jeppe Tarm, Holmgaard i Lem, og Birgitte Mortensdatter.

Jeppe Jepsen blev gift med Kirsten Pedersdatter, en præstedatter fra Ølgod.

Da Christen Clausens enke endnu levede i 1714 og altså stadig nød pension, var præstens embedsindtægter ringe.

1715 blev Jeppe Jepsen herredsprovst i Nørre Horne Herred.

1729 døde hans hustru, hun var da 72 år gammel. Selv døde han 1732 efter 13 års sygeleje. Det fremgår af Lønborg kirkebog at de begge blev begravet uden ligprædiken, hvilket ikke før var sket med egnens gejstlige.

1724-1754.
Bertel Andreas Christensen Agerholm.
Bertel Agerholm (1687-1754) blev gift med forgængerens datter,Birgitte Jepsdatter Tarm. 1746 oprettede ægteparret testamente. I herredets gejstlige skifteprotokol står:

"Pastor Agerholm og Hustru Birgitte Jepsdatter Tarm har af ægteskabelig Kærlighed oprettet Testamente med hinanden, da det ej er forhaabentlig, vi med nogen Livsarvinger vorder velsignet af den Allerhøjeste, saa haver vi indgaaet, hvis det behager Gud en af os ved Døden at bortkalde, da skal den genlevende beholde vores Fællesbo."

1736 underskrev den enevældige konge Christian VI forordningen om tvungen konfirmation for alle under 20 år. Det faldt da i Agerholms lod at være den først præst i Ådum, der en søndag i 1730'erne konfirmerede sognets ungdom.

28. april 1747 visiterede biskop

Hr. Bertel Agerholms syner

1747 blev Hans Jørgen Lemwig kaldet til præst i Hemmet.

Inden sin tiltrædelse "-begiærede nogle lærde, brave og anseelige Mænd i Kiøbenhavn" af ham, at han ville skabe kontakt til præsten i Ådum, Hr. Bertel Agerholm, for at få vished for, om der var hold i de ryger, der gik om dennes synskhed.

Pastor Lemwig mødte Agerholm adskillige gange og skrev senere (1748) en beretning om sine samtaler med ham. Denne beretning findes i dag i Ålborg Stiftsbibliotek.

Af beretningen fremgår det, at Agerholm allerede som ung så varsler, ofte som skikkelser, han kunne genkende. Men også som et lys, der "vandrede" fra det hus, hvor et dødsfald kort efter indtraf. Eller som en ligkiste, der blev båret ud af et hus.

Hr. Agerholm besøgte ofte en mand, der havde en bænk, vel en slags ligbåre, som blev udlånt i forbindelse med dødsfald. Adskillige gange havde Hr. Agerholm i et varsel set den, der som den næste skulle komme til at ligge på bænken. Under et besøg kom Agerholm engang til at røre ved en skikkelse, der, som han troede, hvilede sig på bænken. I det samme blev han dog klar over, at synet var et varsel om en bekendt, en ældre kones nært forestående død. Han fortalte husets beboere om hændelsen. Få dage efter blev der brug for bænken til den pågældende kone.

Da Hr. Agerholm en søndag stod og prædikede i Ådum kirke, så

han pludselig et af sognebørnene, en kone, blive hovedløs. Ved dette usædvanlige syn stoppede han sin prædiken, men fattede sig hurtigt, idet han forstod, at det - igen - var et varsel. Inden 8.-dagen var konen død.

Hr. Johan Helsted, præst til Lønborg og Egvad menigheder, havde en vinter besluttet at besøge Ringkjøbing. Men i stedet for at tage landevejen over Skjern bro, ville han via Lønborg å køre over isen til Ringkjøbing og derved spare 2 mil (ca. 15 km.) Da Hr. Agerholm hørte dette, rådede han ham derfra og sagde: "Inden kort tid omkommer der nogen på åen." Alligevel kørte Hr. Helsted både frem og tilbage over isen, og slap uden uheld.

Men 8.- dagen efter Agerholms advarsel druknede en mand på samme å!

Brorson Ådum sogn. I Rigsarkivets visitatsindberetninger 1738-1791 står i den forbindelse følgende:

"Sognepræsten Hr. Bertel Agerholm forstillede skikkelig af Dagens Tekst den sande Omvendelses Beskaffen-hed. Ungdommen svarede ulastelig, og Menigheden var bevægelig."

Bertel Agerholm var bekendt for at kunne se forvarsler om snarlig død i sognet.

1754-1799.
Peder Hermansen Høyer.
Pastor Høyer (1715-1799) havde rejst en del og bl. a. under et to-årigt ophold i Tyskland besøgt flere universiteter, før han i 1754 blev kaldet til præst i Ådum.

Han var gift tre gange. I 1754 blev han viet til Ingeborg Jacobsdatter Weiner fra Nyborg. Efter hendes død 1770 giftede han sig med Else Christensdatter West fra Odderup, og endelig, kort efter hendes død 1791, med Anna Bang, præstedatter fra Dejbjerg.

Pastor Høyer havde i sin ungdom sluttet sig til Brødremenighedens forkyndelse. To af hans sønner blev som 10-årige sendt til Christiansfeld Kostskole. Bevægelsen vandt stor tilslutning i Ådum sogn i Høyers tid (se side 58).

1790 visiterede biskop Middelboe i Ådum. I visitatsindberetningerne 1738-1791 i Rigsarkivet står der følgende:

"Sognepræsten er en god og ustraffelig Mand. Han prædikede over Dagens Evangelium og viste en bodfærdig Sjæls Retfærdiggørelse af Guds Naade i Christo, catechiserer ret godt. Degnen, en ældre Mand, gaar saa nogenlunde an."

Pastor Høyer døde 1799.

To præster, Niels Severin Ramsing, og Hans Steenberg Schouboe, kaldet til Ådum som pastor Høyers efterfølger, døde begge før indsættelsen.

1800-1821.
Niels Nicolai Stockholm.
Pastor Stockholm (1774-1849) var måske den første rationalistisk indstillede præst i Ådum. Den rationalistiske gejstlighed var i denne tid ivrigt optaget af, hvorledes man bedst kunne påvirke menneskene, så de blev gode samfundsborgere. Samfundet stod i centrum. For Stockholms vedkommende gav det sig udslag i en stærk interesse i forbedringer af landbruget og bøndernes kår.

Han blev senere præst i Lunde, 1821, og i Ål, 1827.

1822-1832.
Hans Christian Storm.
(1777-1833) Født i Egtved. Student fra Kolding 1797, embedseksamen 1802. Gift med Caroline Kastrup. Senere præst i Ø. Starup-Nebel.

1832-1843.
Hans Jakob Kornerup.
(1802-1861) Født i Præstø, student fra Roskilde, embedseksamen 1826. Gift med Henriette Hansine Biering. Senere præst i Dybe-Ramme.

Vilhelm Birkedal omtaler ham i sin bog "En Livsførelse" som "- en god Ven og ligesindet Embedsbroder."

1843-1851.
Niels Peder Møller.
(1810-1859) Født i Helsingør, student 1828, embedseksamen 1833. Gift med Anne Johanne Rosine Storch.

Sognepræsten og degnen var i jævnlig strid med hinanden. I 1846 klagede præsten til sognerådet over, at degnen, Anders Madsen, havde sat høstakke op på kirkegården. Sognerådet afviste præstens klage og bemærkede, at degnen jo var nødt til at bringe sit hø under tag ad denne vej. Præsten henvendte sig da til biskoppen, som afgjorde sagen ved at bede sognerådet om at flytte kirkegårdsdiget 3 alen ind. På den måde kunne degnen undgå at komme på kirkegården med sit hø.

Pastor Møller var til tider sindsforvirret, og hans sindslidelse tog til. Efter at han 1851 var blevet forflyttet til Elling, blev han i 1859 fundet druknet i Frederikshavns havn.

1851-1862.
Peter Otto Bloch.
Født i Kvong 1810, student 1830, embedseksamen 1837. Gift med Maria Margrethe Børling.

Pastor Bloch var en venlig og afholdt, rationalistisk indstillet mand, der selv, med stor dygtighed, drev præstegården. En tid var han formand for Bølling-Nørre Herreds Landboforening.

Han var meget haveinteresseret og udvidede og forskønnede præstegårdshaven, ligesom han mod vest anlagde en lille lund.

Bloch havde evner som maler og var desuden en dygtig silhuetklipper.

Efter 10 år i Ådum flyttede familien til Ål.

1862-1874.
Jens Carl Frederik Adolf Hjorth.
Født i København 1815, student 1835, embedseksamen 1843. Gift 1862 med Jakobe Petra Münter.

Pastor Hjort var sin forgængers diametrale modsætning på det praktiske område og ukendt med landbo- og haveforhold. Men som Bloch blev også Hjort afholdt i sognet.

Under en bispevisitats skal biskoppen have udtalt, at pastor Hjort havde gjort god fremgang siden sidst, hvortil fru Hjort sagde: "Men kan så biskoppen ikke nok hjælpe os til, at vi kan få et bedre embede!". Ikke længe efter blev Hjort kaldet til Roslev, hvor han virkede til 1884, da han søgte sin afsked.

1874-1878.
Christian Ferdinand Storch.
Født 1839 i Køng på Fyn, student fra Odense 1853, embedseksamen 1864. Gift 1872 med Vilhelmine Henriette Frederikke Funch.

Pastor Storch var moderat Indre Missionsmand, men da han kun var i Ådum i fire år, efterlod hans forkyndelse ikke dybe spor.

Storch, der blev betegnet som en stilfærdig, værdig og venlig mand, kom senere til Åle, Lønborg og til sidst Gjerslev ved Slagelse. Han døde i 1912.

1878-1885.
Laurids Ludvig Gundelach Nyegaard.
Født 1849 i Skive, student 1867, em-

bedseksamen 1872. Gift 1874 med Vilhelm Birkedals datter Augusta Charlotte Johanne Birkedal.

Pastor Nyegaard blev sognets første grundtvigske præst (se side 63). Stod menigheden end i begyndelsen uforstående over for ham, så sluttede med tiden en større kreds sig til hans forkyndelse.

Nyegaard var en flittig skribent, der foruden en levnedstegning i tre bind af svigerfaderen, Vilhelm Birkedal, bidrog til en 6-binds udgave af biskop P. C. Kierkegaards samlede skrifter.

Nyegaard døde i Sorø 1916.

1885-1888.
Elimar Peder Kristian Vendt.
Født i København 1856, student 1875, embedseksamen 1882. Gift 1888 med Ingeborg Munster. 1888 præst i Sdr. Vissing. Vendt døde i 1936.

1888-1897.
Carl Christian Schiørring.
Født 1860, embedseksamen 1884. Gift 1. gang med Signe Solvejg, der døde 1895, 2. gang med Ingeborg Benniche.

Fra mindestenen på Ådum kirkegård over Signe Solvejg Schiørring:

Leve kort Tid eller længe blot vi lyser op i Taagen

Engang Vinterstormens Ligsang ender i en Paaskesalme

Pastor Schiørring var kapellan i Ølgod, da han efter opfordring fra sognets beboere søgte og fik embede i Ådum. Schiørring var, som sin forgænger, grundtvigsk instillet og fortsatte i det samme spor.
Pastor Schiørring gjorde et stort arbejde for børnehjemsarbejdet og var en tid formand for plejehjemsforeningen i Ringkjøbing Amt. I foreningens årsskrift stod der i forbindelse med hans bortrejse, at "-han forstod at bryde isen, vække kærligheden til hjemløse børn og vinde sognerådenes tillid."

Pastor Schiørring blev i 1897 præst i Harthe-Bramdrup, og fra 1906 i Tranebjerg på Samsø.

Schiørring døde 1925.

Pastor Schiørring og hustru med to børn og to tjenestepiger.

"Aadum Præstegaard 21/12 1895"

Kære Christiane!

Glædelig Jul i Vorherre Jesu Navn. Ja Gud være lovet at Julen er kommet med Solhverv for Hjerterne bange...

Den Dag De rejste, var det et uhyggeligt Vejr, og jeg fik knap nok sagt Dem saadan Farvel som jeg gerne vilde.. Men derfor vil jeg ogsaa nu sige Dem Hjertenstak for Deres stille, trofaste Færden i mit Hjem, og Deres kærlige Omhu for mine Børn og da især Sofie i det Aar De var hos os. Ja Tak for alt godt vi har delt sammen kære Christiane.

Det er jo hverken Deres eller min Skyld at vi ikke blev længere sammen, vi var ikke kede af hinanden, men naar det nu skulle være saadan, saa vil vi nok vedblive at følge hinanden i kærlige Tanker og jeg haaber ogsaa at vi undertiden maa mødes.

Kommer De ikke en lille Tur herned i Julen, det ville være rart... De kan nok tænke at Minderne fra ifjor er strenge for mig i hele denne Tid. Men midt i al sin Svaghed og Smerte smagte min Hustru den ægte Juleglæde, og den beder jeg Gud ogsaa give mig.

Hils Deres Mor og Søster, Thyssens og Pastor Hansens! Det var et rart Besøg vi havde af dem, og Osten fra Fjederholt Enggaard smager Fortræffeligt.

Kærlig Hilsen fra os alle, og ikke mindst fra lille Tulle. Vi vil tænke paa Dem Juleaften. Og saa et godt Nytaar i Jesu Navn, og Tak for alt godt imod os.

Deres gamle Husbond og Ven
C. Schiørring.

Uddrag af brev fra "Kære Christiane".

1897-1905.

Hans Joakim Evald Knudsen Lorenzen.

Født i Gislev 1869, student 1887, embedseksamen 1894.

Pastor Lorenzen havde, som pastor Nyegaard, nær tilknytning til Ryslinge - og dermed det grundtvigske livs- og kirkesyn - idet hans far havde været sognepræst der og han selv været lærer på Ryslinge Højskole.

1897 blev han gift med Karen Windfeld-Hansen.

Lorenzen blev senere præst i Sdr. Nærå. Han døde i 1953.

1905-1915.

Jacob Vilhelm Witt-Hansen.

Født 1872, student fra Horsens, embedseksamen 1898.

Witt-Hansen havde, som sin forgænger, en fortid i højskolen, idet han før sin tiltræden i Ådum var lærer ved Levring Højskole.

I 1906 blev han gift med Ane Marie Holme.

Witt-Hansen blev senere præst i Malt-Folding. Han døde i 1952.

Pastor Laurits Lauritsen.

1915-1922.

Laurits Lauritsen.

Født 1862, student 1905, embedseksamen 1912.

Pastor Lauritsen havde været landmand, inden han i en moden alder besluttede sig for at læse til præst. Han må have været omkring 50 år, da han tog sin embedseksamen.

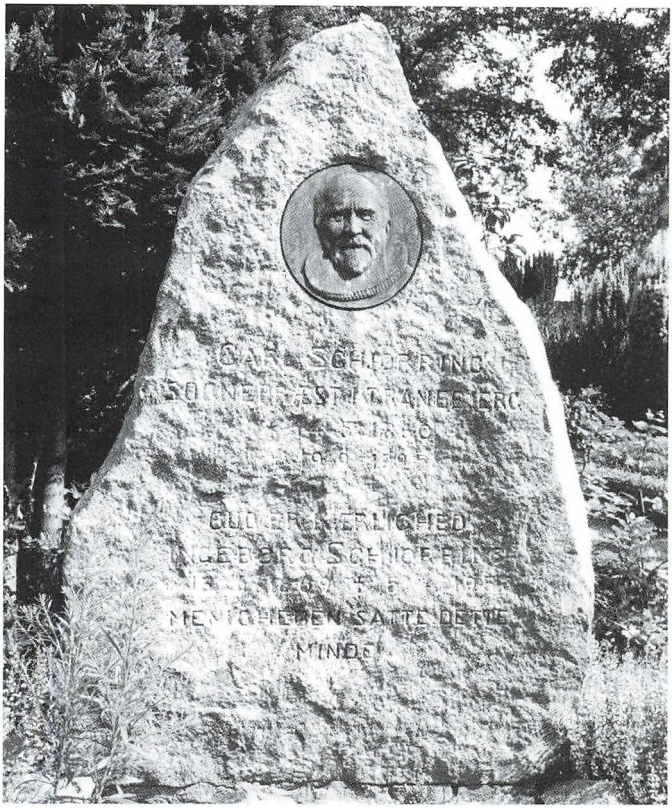

Pastor Schiørring og Ingeborg Schiørrings gravsten i Tranebjerg på Samsø.

Lorentzen, der var ungkarl (!), havde mange særheder. Provst Gadegaard karakteriserede ham som "- dygtig og nidkær, men utrolig stridbar."
Lauritzen søgte sin afsked i 1922. I 1924 købte han Ådum gamle præstegård. Han døde 1929.

Fra 1922 til 1927 stod embedet ledigt, betjent af pastor A. Brøndberg fra Tarm.

Pastor Hans M. Detlefsen.

1927-1935.
Hans Mathias Detlefsen.
Født 1887 i Simmersted, student 1923, embedseksamen 1927.

Pastor Detlefsen blev i 1919 gift med Margrethe Østergaard.
Han var senere præst i Byllerup og tog sin afsked 1956.

1935-1965.
Sigurd Anders Michael Andersen.
Født 1896 i Lemming, student 1924, embedseksamen 1935.

Også pastor Andersen havde været lærer på en højskole, Antvorskov Højskole, hvilket selvsagt kom til at

En mærkelig Forestilling i en vestjysk Præstegaard.

Da Retten blev sat for at faa Præsten til at udlevere Kirkenøglen til Kirkebestyrelsen.

Forleden var der af Stiftsøvrigheden i Ribe indkaldt til Retsmøde hos Præsten i et vestjysk Sogn.

Kirkens Bestyrelse var indkaldt. Stiftsøvrigheden ved Stiftsprovsten og Herredets provst var paa Grund af Kirkebestyrelsens Klage over Præsten kommen tilstede for at faa Kirkens Nøgle udleveret af Præsten - Nøglen havde han frataget Kirkebetjenten.

Præsten, der ikke er Formand i Kirkens Bestyrelse, har for ca. 1 Aar siden paa egen Haand - uden om Kirkens Bestyrelse - afsat Kirkebetjenten og ansat en anden i hans sted, og heri var Kirkens Bestyrelse ikke enig med Præsten. Derfor Klagen.

Kirkens Bestyrelse haabede nu at faa Ende paa denne Sag, der omtrent har staaet paa i et Aar."

Fra: Ringkjøbing Amts Dagblad 1922.

præge hans forkyndelse i grundtvigsk retning.

Pastor Andersen blev i 1945 gift med Agnes Dorthea Højer-Pedersen.
Svend Grønborg i Minihøjskolen i Ådum 1988:

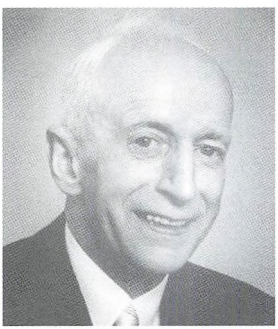

Pastor Sigurd Andersen.

"Pastor Andersen holdt ind imellem skriftemål inden gudstjenesten. Det fandt sted et kvarter før højmessen og bestod i, at han holdt en lille tale fra korbuen og sluttede med bøn ved alteret.Nadveruddelingen ventede så til selve gudstjenesten fandt sted. Der var ikke den store tilslutning,men alligevel var det som om de, der deltog, havde noget særligt at komme med.

Engang imellem blev de ældre inviteret til skriftemålsgudstjenesten, og derefter indbudt til samvær i præstegården. Efter disse altergangsgudstjenester hilste man hinanden med håndtryk og ordene "lykke og velsignelse"."

1965-1975.
Knud Olav Kinch.
Født i Torslev 1908, student 1930, embedseksamen 1935.

Pastor Kinch var en moden mand, da han fik embede i Ådum, 57 år.

Kinch blev i 1945 gift med Gudrun Vejbæk.

Pastor Knud O. Kinch.

"I Dav er der Gle i æ hielle Sovn,
for vor Præst er gaa'n hen og haar faat sæ en Kuen.
Hvis en Ting en haar savnet i manne Oer
og saa pludslig en Dav gaar hen og foer
møj bejer, end en noventid haar tint sæ
og møj kjønner, end en noventid haar vint sæ,
saa blyvver en saa glaa, en goer hiel af Lav',
og saa'n haar vi et i Aadum i de hæer Dav.
Æ Præst gik saa jenne i æ Præstgo omkring,
og det er i Længden en ussele Ting.
Te' og styr' æ Hus haar han først hans Mue,
og skjønt en maa sej, hun te det va gue,
saa trovver a s'mænd slet et aalti æ Præst,
han gjord', hva hans Mue hun tøt, var det bedst.
Hans Søster kom vi aalsammel te og hold av.
Hun var saa venlig og mild som en Højsommerdav,
men hun haar da sjel saa te mæ saa tit,
te hun manne Gaang tøt, det var rejti skidt,
te æ Præst et ku snaar sammel te og blyv gyvt.
Ka hænd sæ hun osse nok sjel vild ha skyvt.
Det tøvs a er den jennest Fejl ve' det hæer,
te hin ska vi vel sagtens te og undvæer.
I si egen Lys tøvs en, der er noven, der stoer,
hvor manne sedde et i æ Sovn mæ en Goer
mæ Besætning saa flot og en Stovhus saa fin
og mangler et andt end en Kuen og put i en?
Te de ka la Sigrid go fri o æ Juer!
ja, det er et nem og fo ind i si Huer.
Men en Kuen i æ Præstgo er det, som vi savner,
og hin, vi haar faat, baade pynter og gavner.
Æ Præsts Hukommels er et aalti saa gue,
naar det gjælder det, der sker her nier o æ Juer,
og somti gor han Tur om æ Næt æ Klok tov,
nær ord'li' Folk ejsen er gavven te Rov.
Ka vær han er "øverlatinstudiert"?
Saa hober vi o, te hans Kuen ka kurier et.
Men det er no ves slet et saa klog og fortæll
om aal det, som hun vel fo og bestell.
Der er gavn de særeste Rygter om,
hvordan det gik te', te hun egentlig kom,
men det, som en aalle kommer te og forsto,
maa en møj hæller hiel læ vær og tænk o.
Men valkommen er hun, det ska hun fornem,
saa hæer imel' vos hun ka ret føl sæ hjem!
- I holder jer Bryllup i en Tid, der er hoer,
mens Nød og Gru øver Verden goer.
Fræ Nord og te Syd, ja æ Klode omkring
er der ingen, der sie lyst po noventing,
men Sundhed og Held vil vi ønsk, I foer
i en laang Række frugtbare Virkeoer.
Gid han, som Alverdens Ting forstoer,
maa velsign æ Hjem, som I sammel foer.
Ja, gid det maa gro i Vorheeres Navn,
ham sjel te Ære og vi anner te Gavn!"

Fru Ruth Holcks versificerede tale ved pastor Andersens bryllup

Svend Grønborg om pastor Kinch:

"Det var jævnheden, der holdt sit indtog i præstegården. At komme op og sidde på en piedestal, var Kinch meget imod. Forfængeligheden afviste han på det bestemteste. Engang udtalte jeg nogle anerkendende ord om hans ligtale, som var en virkelig perle, og det syntes jeg, at han skulle vide. Men han bemærkede, at ros for noget sådant var ham imod, og det ville han helst ikke høre".

1975-1981.
Peter Dyris.
Uddrag af Svend Grønborgs tale ved pastor Dyris' afskedsfest:

"Dine prædikener har ikke manglet noget i klarhed. Hverken på den ene eller anden måde. Den første betingelse for at få et udbytte af en gudstjeneste er dog, at man kan høre, hvad der bliver sagt, og at prædikenens opbygning er klar og forståelig. Der kommer sandsynligvis dine mange år som underviser dig til gode, da det der netop er nødvendigt at formulere sig klart og enkelt.

Det er kendetegnende for dig, Dyris, at du søger at aktivere dine omgivelser. Vi mærkede det i menighedsrådsmøderne hvor vi mødte dine spørgsmål: Hvad mener I? - Og kneb det med at få svar, så blev der sagt: "For I må da have en mening derom!" - Og denne din ihærdighed ved aktiviseringen af andre var en af årsagerne til, at vi valgte en 61-årig til præst. Ved at læse dine "Vitaes", som det vist hedder med et fremmed udtryk, så mente menighedsrådet, at med alt det, som du havde været med til i det folkelige liv, da måtte der stedse brænde en glød for en god sag - og det kom til at slå til".

Peter Dyris indsættes som præst i Ådum 1975. Fra venstre: Peter Dyris, biskop Dons Christensen, Provst Svend Ebbe Jacobsen.

"Der er en historie om lærer Østergaard. Han var meget temperamentsfuld.

Under en gudstjeneste sang han med sin høje stemme. Men blandt kirkegængerne var der 'en, der sang højere. Det blev en slags kappestrid mellem de to, og de havde hver sit tempo.

Til slut smækkede Østergaard sin salmebog i og satte sig ned. Nu ville han ikke være med mere!"

Svend Grønborg i samtale med Thorkild Højlund, 1988.

1981.
Thorkild Ulbæk Højlund.
Thorkild Højlund er født i Vejlby sogn på Djursland i 1943.

Han uddannede sig til lærer på Århus Seminarium, hvorfra han dimitteredes i 1969. Fra 1969 til 1975 var Højlund ansat på Rønde Høj- og Efterskole. Herfra gik turen til Skælskør Højskole, hvor Højlund var lærer indtil 1981.

Sideløbende med højskolearbejdet i Skælskør uddannede Højlund sig til præst efter den dengang eksisterende særlov for præsteuddannelser.

Thorkild Højlund er en udadvendt og åben person, der i overført og bogstaveligste betydning er i stand til

Pastor Thorkild Højlund.

at spille på flere strenge. Han deltager med stor entusiasme i sognets mangeartede arrangementer, og han svinger gerne violinbuen eller anslår guitarens strenge, når der opfordres til solo- eller fællessang.

For Thorkild Højlund er kristenlivet ikke blot noget, der hører kirkebygningen til. Nuvel, kristenlivet fødes i kirken, men det bringes derfra af menigheden ud i samfundet, hvor det leves overalt, hvor mennesker mødes og har deres daglige virke.

Og degnelisten

1608 Anders Degn
1654-1661 Christen Pedersen
1661-1691 Thomas Nissen Sejerup
1691-1732 Christen Pedersen
1732-1751 Helmut Otto Reimer
1751-1753 Poul Hansen Ulding
1753-1773 Laurids Jepsen Fruesbol
1773-1801 Christian Jørgensen
1801-1817 Søren Rich
1817-1820 Hans Jessen
1820-1844 Nikolaj Stokholm
1844-1851 Anders Madsen
1851-1879 Claus Chr. Steffensen
1879-1911 Laurids E. M. Johs. Ebbesen
1912-1928 Frederik Frederiksen
1928-1935 Laust W. Østergaard
1935-1963 Villy Christensen
1963-1986 Svend Grønborg
1986 Jørn Esbjerg Christensen.

Svend Grønborgs prædiken 2. påskedag 1985 i forbindelse med hans ophør som kirkesanger i Ådum gennem 23 år:

Tak til Højlund fordi jeg måtte få lov til at føre ordet i dag fra prædikestolen.

Når jeg gerne ville det, så er det fordi det danner en særlig afslutning på mit virke som kirkesanger her i kirken.

Og når jeg gerne ville have denne mulighed, så er det fordi der gennem den forløbne tid har samlet sig nogle indtryk, som jeg har haft, og tanker, som har trængt sig på om det, som er denne kirkes og alle kirker på jordens opgave, nemlig at forkynde Guds ord,som det kommer til os gennem evangelierne. Gudstjenesten skal være en hjælp til menigheden: igennem evangeliets ord at komme til troen.

Man kan ikke undervise i troen. Kirken er ingen skole. Den er ikke, for at bruge Grundtvigs ord, et læseselskab. Men den er en menighed, der lever af at høre Guds ord, som dette lyder til os gennem dåb og nadver - enkelt og enfoldigt.

Luther har gjort gældende, at kun ganske få ord er nødvendige at kende for en kristen: De ti Bud, Troen og Fader Vor. Grønlandsfareren Knud Ras-mussen har en fortælling om den gamle grønlænder Kuanja, hvori det hedder, at hvad det angår, at være kristen, så var Kuanja ikke kommet længere end til juleaften og Fader Vor. Denne mand var højst sansynlig i slægt med de kvinder og mænd, hos hvem Jesus fandt troen, de fattige i ånden, i modsætning til den tids lærde teologer og hans egne disciple.

Det hændte engang, at en af landevejens farende svende sad og hvilede sig på kirkegårdsdiget, og pastor Kinch fik sig en snak med ham. Og i samtalens løb sagde denne i vore øjne ulykkelige mand, at man kan sige om kirken, hvad man vil, men de har nogle gode historier derinde.

Og det er jo netop på disse historier, vi bygger gudstjenesten. Bag disse historier må der være en guddommelig kraft, thi ellers kunne det ikke lade sig gøre, at 11 ulærde mænd, som ernærede sig ved hårdt slid, blev udset til at være bærere af den kristne tro, en tro, som 2000 år efter at begivenhederne var sket stadig har livskraften i sig.

Hvordan kunne det gå til, at Paulus, der var en nidkær forfølger af Jesus og hans lære, blev omvendt og blev den apostel, som vel fik den største betydning af alle apostlene for kristendommens udbredelse. Paulus var en lærd mand, hvilket hans skrifter bærer præg af idet de er lidt uforståelige i modsætning til de øvrige, men han var en stor organisator, som var af stor betydning for kristendommens udbredelse. Ja, hvordan kunne det gå til, hvis ikke der var en styrelse deri, og det berettes der også om i Apostlenes gerninger i 9. kapitel.

Så disse skriftlige beretninger giver os et billede af, at Jesus var et usædvanligt menneske og at beretningernes indhold er tidløst. De har bud til vor slægt som de havde det for 2000 år siden.

Begivenhederne omkring Jesu pågribelse og domfældelse og korsfæstelse og til sidst hans opstandelse fra de døde har ikke sin mage i verdenshistorien. At Jesus har levet, er der vidner nok på, både af hans venner og hans fjender, og ligeledes at han blev begravet. Det er der intet mærkeligt i. At en uskyldig mand bliver pågrebet og dømt til døden uden nogen egentlig rettergang, oplever vi også i vor tid. Og vi foragter, afskyr og frygter tilstande, som gør disse uretfærdigheder mulige. Så der har vi vor tids paralleller til begivenhederne, som vor tekst har kredset om her i påsken. Men når jeg har nævnt disse begivenheder, at disse ikke har sin lige i verdenshistorien, så er det fordi et dødt menneske er kommet til live og har forladt graven.

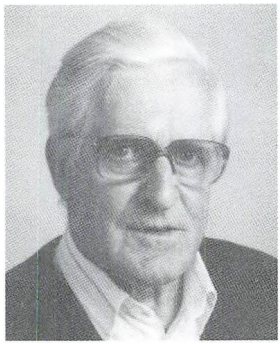

Degn og kirkesanger Svend Grønborg.

Tre evangelister har skrevet opstandelsesevangeliet. Markus og Mathæus til 1. påskedag, og til i dag Johannes. I hovedtrækket ligner de hinanden. At det er kvinder, der først kommer til Jesu grav og opdager, at der er hændt noget mærkeligt, og at de skynder sig tilbage for at fortælle disciplene det. Forskelligheder i beretningerne er af modstandere af den kristne tro blevet brugt til at betegne det hele som et falsum.

I vor tekst i dag er det Maria Magdalene som er taget ud til graven. Og da hun ser stenen er væltet fra gravens indgang, henter hun skyndsomst Simon Peter og den anden discipel, ham Jesus elskede, som der står. Denne anden discipel er Johannes.

Han kommer nu først til graven, men går ikke derind men ser, at ligklæderne ligger der. Da Peter kommer, sker der noget. Som den impulsive person han er, går han ind og undersøger ligklædernes placering. Så kommer Johannes også derind. Han så og han troede. Johannes var altså den første discipel, der kom til en dyb tro på Kristus. Forholdet var jo det, at med Jesu død, var alt det, som apostlene havde håbet og sat deres lid til, smuldret. De havde håbet lige til det sidste, at Jesus ville vise sin magt og dermed knuse sine fjender. De havde ikke fantasi til at forestille sig, hvordan Jesus skulle kunne opstå fra de døde. De var dybt fortvivlede og i vildrede med, hvad de

nu skulle foretage sig. Vi kan levende forestille os, hvor rystede de må have været i dagene før opstandelsen.

Den undersøgelse, Peter gjorde i graven, var nødvendig for ham. Han ville have vished for, at Jesus ikke var fjernet af gravrøvere. Og visheden fandt han i, at ligklæderne lå pænt og ordentligt ved en side. Da er det først, at Peter begynder at forstå, at Kristus var opstået fra de døde.

Efter at de to disciple er gået hjem, vender teksten sig mod Maria Magdalene. Hun græd af sorg over den tomme grav. Maria Magdalene var en synderinde, som Jesus havde hjulpet ud af sit elendige og ringeagtede liv, som en skøges tilværelse er, og hun elskede Jesus for denne gerning. Og skulle han ikke leve mere, så havde hun dog graven at græde ud ved.

Men Jesus viser sig for Maria Magdalene og lader hende forstå, at hun skal gå til "mine brødre", og det gør hun.

Beretningen siger, at Peter og Johannes troede, da de fik vished om, at Jesus var opstået. Nu skulle man tro, at vor tid ikke måtte have de samme vanskeligheder med at forstå skriftens ord, men det mærkelige er med os, at vi vil selv erfare eller opleve og ikke uden videre godtage andres erfaringer og råd. Og vi må vel sige, at i henseende til at tro på, at Kristus er Guds søn, kan det knibe. Og hvor er så beviset? Det ligger i, at Jesus forlod graven og åbenbarede sig for vennerne igen. Tænk den tanke, at graven var forblevet lukket, at Kristus ikke var opstået og ikke havde vist sig for vennerne. Så havde han været en svindler og menneskene forrådt af Gud. Så havde den kristne bevægelse ikke levet længere end til 2. påskedag.

Men nu skete det, der var blevet spået om og sagt af Jesus. Den åbne grav fortæller os, at Gud tager sig af os, selv om vi dør, og så får ordene mening: at hver den, som tror på mig, skal have evigt liv. Maria havde ikke fattet situationen, før Jesus talte til hende. Derfor kunne hun glad ile til disciplene og forkynde: Jeg har set Herren. Den mulighed får vi nok ikke, men lad os tro, selv om vi ikke kan fatte.

Den eneste dansker, som er blevet ophøjet til helgen, Niels Steensen, indledte engang en tale med ordene, som skal være afslutningen på denne tale:

Skønne er de ting vi ser
skønnere er det, vi forstår
men skønnest er det, vi ikke fatter!
Amen.

Så vil jeg takke menigheden, fordi jeg fik lov til at røgte dette hverv som kirkesanger her i kirken. Om jeg havde gjort mig nogle tanker om, at det skulle vare i 23 år, ved jeg ikke, men nu ved jeg, at det for mig har været en rig tid.

Jeg tror, at der har været en Guds velsignelse over virket. Og jeg er glad ved, at min plads er blevet optaget af friske kræfter. Det er nødvendigt at - om jeg så må sige - kirken er fuldt bemandet. Jeg ønsker for lærer Esbjerg, at du må få lige så gode år her i kirken, som jeg har haft.

Vi har altid haft en trofast kerne i menighedens flok, og ud fra den kerne bygges der så op. Jeg ønsker for denne menighed, at der stedse vil være god tilslutning.

Vi har en historie, som vi ikke selv har skabt, men har vedgået. I den arv indgår bl.a. et forhold til den danske folkekirke. Med overtagelse af noget, vi ikke selv har skabt, må vi selv tage ansvaret for vor fremtid. Og det er i dette ansvar, at vi søger Gudshuset, for at få styrke og hjælp til at forme vor fremtid, som således bliver en del af vore børns livshistorie, som vi videregiver til dem.

MENIGHEDSRÅDET

Loven om sognekirkernes menighedsråd blev indført i 1903.

I begyndelsen bestod rådet af fire medlemmer plus sognepræsten som født medlem, fra 1922 af 7 medlemmer plus præsten og fra 1977 af 6 medlemmer plus præsten.

I alle årene har der i Ådum menighedsråd siddet repræsentanter fra såvel grundtvigsk som Indre Missionsk side, i 1920'erne desuden medlemmer valgt på liste C, friskolelisten.

Der har sidst været kampvalg i Ådum i 1961, da Indre Mission gjorde krav om tre medlemmer i rådet, hvilket den grundtvigske linie ikke kunne acceptere. Udfaldet blev, at Indre Mission fik to medlemmer valgt.
Siden har der i Ådum været fredsvalg.

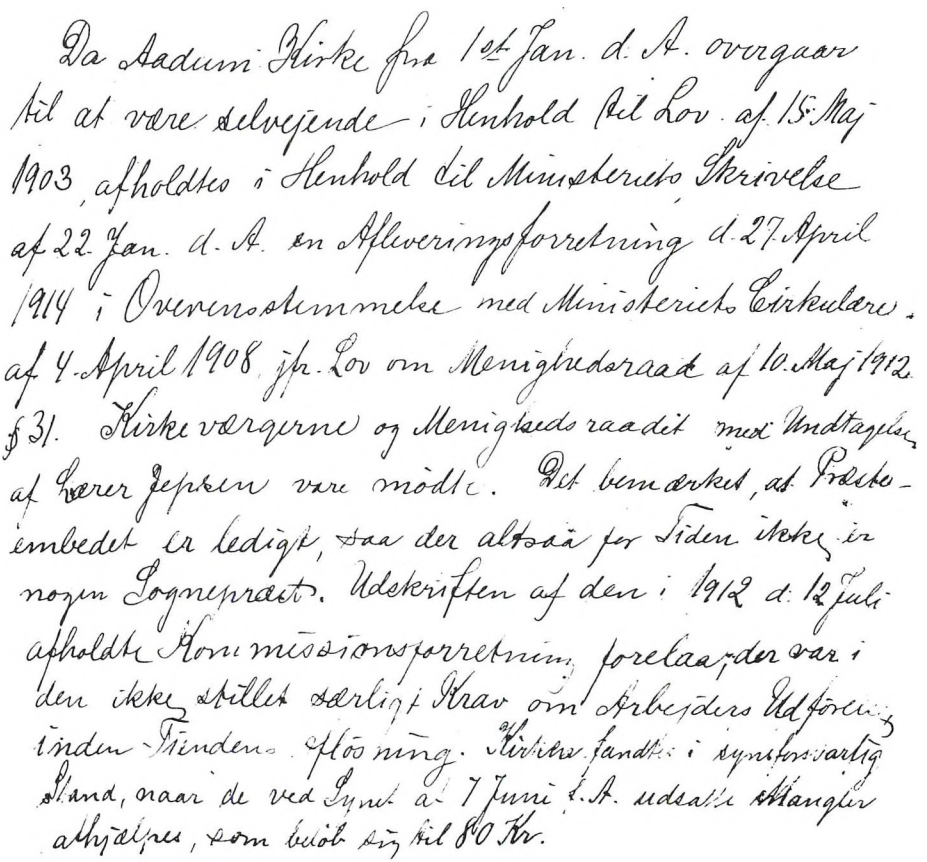

Da Aadum Kirke fra 1ste Jan. d. A. overgaar til at være selvejende i Henhold til Lov af 15. Maj 1903, afholdtes i Henhold til Ministeriets Skrivelse af 22 Jan. d. A. en Afleveringsforretning d. 27 April 1914 i Overensstemmelse med Ministeriets Cirkulære af 4. April 1908 jfr. Lov om Menighedsraad af 10. Maj 1912 § 31. Kirkeværgerne og Menighedsraadet med Undtagelse af Lærer Jepsen vare mødte. Det bemærkedes, at Præsteembedet er ledigt, saa der altsaa for Tiden ikke er nogen Sognepræst. Udskriften af den i 1912 d. 12 Juli afholdte Kommissionsforretning forelaa, der var i den ikke stillet særligt Krav om Arbejdets Udførelse inden Tiendens Ydelse. Kirken fandtes i synsforsvarlig Stand, naar de ved Synet d. 7 Juni f. A. udsatte Mangler afhjælpes, som beløb sig til 80 Kr.

Fra Kirkeprotokollen, vedrørende de årlige kirkesyn.

1903 Jens Nederby Jensen
Niels Hansen Buhl
Søren Karl Hansen
Ebbe Poulsen

1912 Jens Nederby Jensen
Jørgen Jørgensen
J. P. Jepsen
Anders Thomsen

1916 Anders Laurids Thomsen
Hans Peder Henriksen
Jens Nederby Jensen
Niels Kristian Pedersen

1920 Anders Laurids Thomsen
Mads Peder Olesen
Jakob Peder Jakobsen
Hans Peder Pedersen

1922 Jens Jensen Nederby
Mads Peder Skaarup Andreasen
Svend Stensig Eskildsen
Jens Bjerregaard
Jens Jakobsen Nielsen
Jens Aagaard Jensen
Mads Peder Olesen

1926 Mads Peder Skaarup
Ole Friis Nielsen
Hans P. Pedersen
Jens Eg
Anders Thomsen
Peder Bundgaard
Frederik Nielsen

1930 Hans Peder Pedersen
Anders Laurids Thomsen
Jens Eg
Frederik Nielsen
Mads Peder Skaarup
Peder Kragelund Bundgaard
Niels Kr. Pedersen

1934 Hans Peder Pedersen
Anders Laurids Thomsen
Jens M. Eg
Peder Kragelund Bundgaard
Niels O. Kristensen
Frederik Nielsen
Thyge Pedersen

1938 Thyge Pedersen
Hans Peder Pedersen
Niels Okslund
Niels Justesen
Niels Thygesen
A. Thomsen
Peder Bundgaard

1945 Alfred Nikolaj Jensen
Niels Storbjerg Kristensen
Thyge Pedersen
Magnus K. Skov
Carl S. A. Hansen
Peder Møberg Pedersen
Otto Mortensen

1949 Thyge Pedersen
Otto Mortensen
Niels Storbjerg Kristensen
Sigurd Pedersen
Karl S. A. Hansen
Alfred Nikolaj Jensen
Laura Friis Nielsen

1953 Thyge Pedersen
Carl S. A. Hansen
Alfred N. Jensen
Ruth Holck
P. Gejel Pedersen
Johan Pedersen
Niels Jensen Nederby

Fru Ruth Holck.

1957 Carl S. A. Hansen
Ruth Holck
Johan Pedersen
Peder Gejel Pedersen
Sigurd Pedersen
Rasmus Moesgaard Rasmussen
Elisabeth Vestergaard Pedersen

1961 P. Gejel Pedersen
Martin Vadt Dahl
J. Dahl Jensen
Ruth Holck
Niels Pedersen
Rasmus Rasmussen
Kristine Grue

1965 Kristine Grue
Anna Pedersen
J. Dahl Jensen
V. Christensen
Kr. Buch Christensen
Chr. Nexgaard Olesen
Svend Grønborg

1969 Svend Grønborg Eskesen
Kristen P. Hansen
Maren Sophie Bjerregaard
Kristian Buch Kristensen
Anders Jensen
Jeppe Andreassen
Chr. Nexgaard Olesen

1973 Svend Grønborg
Maren Bjerregaard
Børge Hansen
Gunnar Pedersen
Gerda Johnsen
Søren Storbjerg
Helvig Pedersen

1977 Svend Grønborg
Børge Hansen
Marius Helvig Pedersen
Gerda Hilda Johnsen
Hans Marius Vad
Gunnar Pedersen

1980 Svend Grønborg
Hans Marius Vad
Børge Hansen
Gerda Hilda Johnsen
Ruth Lydia Storbjerg
Laust Jørgen Fredslund

1984 Børge Hansen
Ruth Storbjerg
Anna Bjørslev
Gerda Dalgaard
Poul Erik Poulsen
Robert Fugleberg

1988 Anna Bjørslev
Emmy Kjeldsen
Jens Nederby
Poul Erik Poulsen
Doris Eskildsen
Carl Evald Pedersen

1992 Emmy Kjeldsen
Jens Peder Kronborg
Andreas Haahr
Carl Evald Pedersen
Gerda Fiskbæk Hansen
Karen Hansen

1996 Karen Hansen
Andreas Haahr
Gerda Fiskbæk Hansen
Erik Plauborg
Jørn Dahl Jensen
Rita Steensgaard

2000 Johanne Olesen (formand)
Jørn Dahl Jensen (næstformand)
Rita Hedegaard Steensgaard (kasserer)
Annette Winther Petersen (kirkeværge)
Erik Plauborg
Jens Bjerregaard

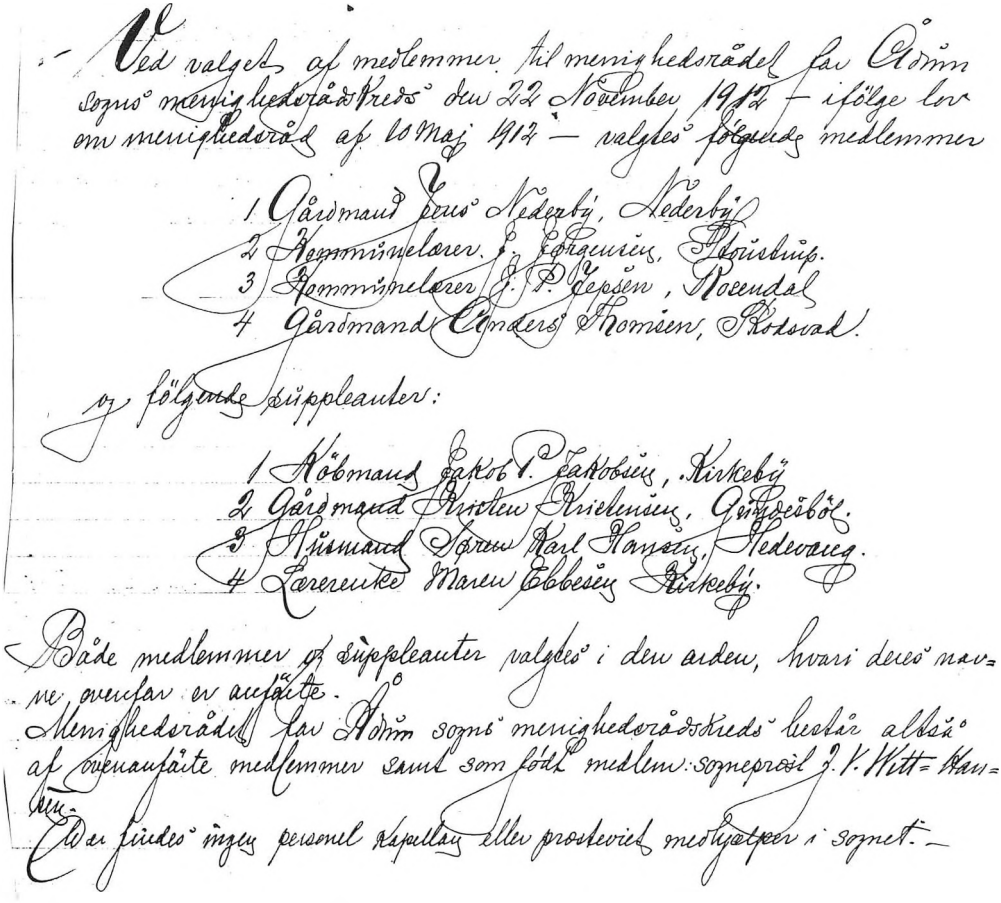

Ved valget af medlemmer til menighedsrådet for Ådum sogns menighedsrådskreds den 22 November 1912 – ifølge lov om menighedsråd af 10 Maj 1912 – valgtes følgende medlemmer

1 Gårdmand Jens Nederby, Nederby
2 Kommunelærer J. Jørgensen, Stoustrup.
3 Kommunelærer J. P. Jepsen, Rocendal
4 Gårdmand Anders Thomsen, Skodsvad.

og følgende suppleanter:

1 Købmand Jakob P. Jakobsen, Kirkeby
2 Gårdmand Kristen Kristensen, Gundesbøl.
3 Husmand Søren Karl Hansen, Hedevang.
4 Lærerenke Maren Ebbesen Kirkeby.

Både medlemmer og suppleanter valgtes i den orden, hvori deres navne ovenfor er anførte.
Menighedsrådet for Ådum sogns menighedsrådskreds består altså af ovenanførte medlemmer samt som født medlem: sogneprøst J. V. Witt-Hansen.
Der findes ingen personel kapellan eller prosteviet medhjælper i sognet.

Fra menighedsrådsprotokollen.

Slægter svandt og slægter fødes - livet går.
Sorg og glæde vandrer i hinandens spor.
Men din gamle kirkeklokkes bedeslag
signer sogn og by fra dag til dag.

Ruth Holck

LITTERATUR

Ribe Bispesæde 948-1948, Samlerens Forlag, Kbh. 1948

Fra Ribe Amt 6. bd., P. Haase & Søn, Kbh. 1832-1927

Præsteindberetninger til Ole Worm I, Kbh. 1970

P. G. Thorsen: **De Danske Runemindesmærker II**, Kbh. 1879

P. Storgaard Pedersen: **Oddum Sogns Historie,** Lindbys Forl. 1984

H. K. Kristensen: **Nørre Horne Herred,** 1975

Einar Lund: **Den kristne kirkes Historie,** Kbh. 1961

Jens Abildstrup: **Slægten Abildstrup,** bind II. Eget forlag 1951

Faldne Allierede Flyvere 1939-1945, Odense Universitet 1978

Erik Overgaard: **Kære Christiane,** Eget forlag 1999

En Dansk Præste og Sognehistorie, Ribe Stift, Kbh. 1972

Kirkerne i Danmark I-II, Boghandlerforlaget 1988

M. Mackeprang: **Vore Landsbykirker,** Kbh. 1944

Hardsyssels årbog I, m. fl.

Gotfredsen og Frederiksen: **Troens Billeder,** Systime 1993

Lucidarius, **En Folkebog fra Middelalderen,** Kbh. 1909

Søren Nanche-Krogh: **Stenbilleder i danske Kirker,** NNF 1995

F. Uldall: **Danmarks Middelalderlige Kirkeklokker,** Kbh. 1906

Troels Lund: **Dagligt Liv i Norden i det 16. årh.,** Gyld. 1969

-Og noget faldt i god jord! (red.: Bodil Kronborg m.fl.), Skjern 1986.

ISBN: 87-988419-0-4